

Lidé a svoboda

Michail Bakunin

Michail Bakunin
Lidé a svoboda

Získáno 27. 3. 2023 z

<https://proletarchiv.yolasite.com/resources/Bakunin.1995.Lide.a.svobod>

Překlad: D. Steinová; Převzato z časopisu Analogon č.15, 1995

anarchistickaknihovna.org

Obsah

Člověk nabývá svého lidství prosazováním a uskutečňováním vlastní svobody ve světě.	3
Zakořenění jednotlivce a jeho svobody ve společnosti.	5
Svoboda je především společenský fakt. Svoboda mého bližního nekonečně rozšiřuje mou vlastní svobodu.	13
Stát a svoboda.	15
Svoboda a vláda nejlepších: mužů ctnostných a učených. Věda a život.	23
Vlast, nacionalismus, svoboda.	37

Předložený text je autentickou vstupní částí rozsáhlejšího výboru z článků a projevů Michaila Bakunina (1814 - 1876). Pod ryze bakuninovským názvem Svoboda jej v roce 1965 vydal J. J. Pauvert v pověstné edici Libertés, jejíž podtitul je naprosto jednoznačný: Bojová literatura všech dob a všech tendencí. Mezi jejími autory nacházíme známá jména, kupříkladu Hugo, Zola, Darien, Panizza, Breton... Vlastní výbor uspořádal znalec a zasvěcený komentátor Bakuninovy osobnosti a díla Francois Muňoz.

Většinu svých textů napsal Bakunin přímo ve francouzštině. Právě tyto práce vyšly v šestisvazkovém souboru v pařížském nakladatelství Stock v letech 1895 až 1913. Lidé a svoboda je tématickou koláží z uvedeného korpusu a zachycuje části a fragmenty projevů a článků z let 1867 až 1871.

Člověk nabývá svého lidství prosazováním a uskutečňováním vlastní svobody ve světě.

Vše živé se chce realizovat v plnosti svého bytí. Člověk, bytost živá i myslící zároveň, musí sám sebe poznat, než se začne realizovat.

Co je to vlastně za naléhavou zvědavost, nutící člověka, aby poznal svět, který ho obklopuje, a s neúnavnou vášní pronikal do tajemství přírody, jejímž je na této zemi nejvyšším a nejdokonalejším výtvozem? Neváhám tvrdit, že je to nejlidštější ze všech nezbytností, které vytvářejí lidskou povahu, a že člověk se odlišuje od všech ostatních živočišných druhů pouze neutuchající potřebou vědět; že se stává opravdu a plně člověkem jedině v probuzení a díky postupnému uspokojování této obrovité potřeby vědět. Aby se člověk mohl realizovat v plnosti svého bytí, musí se poznat - a člověk se nikdy plně nepozná, dokud nepozná přírodu, jež ho obklopuje a jejímž je produktem. Pokud se člověk nehodlá vzdát svého lidství, musí vědět, svým myšlením musí proniknout celý reálný svět, musí neustále dále prohlubovat koordinaci a zákony, protože to je cena jeho lidství... a to vše; aby lépe pochopil vlastní povahu a poslání na této zemi, jeho jediné vlasti a jediném jevišti; zkrátka, aby mohl na tomto světě slepé fatality zahájit svůj lidský svět, svět svobody.

To je úkol člověka: je nevyčerpatelný, je nekonečný a stačí na uspokojení i těch nejhrdějších a nejtěžších myslí a srdcí. Myslíci člověk,

člověk aktivní, člověk vědomý si svého lidského údělu, tato pomíjívá a nepatrná bytost, ztracená uprostřed bezbřehého oceánu univerzální transformace, za sebou neznámou a před sebou obrovskou věčnost, zůstává klidný a hrdý ve svém vědomí svobody, jíž nabývá tím, že se emancipuje prací a vědou a že kolem sebe emancipuje, je-li třeba i vzpourou, lidí, své bližní, své bratry.

***

Ačkoliv je naše zeměkoule ve srovnání s Vesmírem maličká, je nicméně nekonečným světem. Z tohoto hlediska lze říci, že náš svět, v nejužším smyslu tohoto slova, je rovněž nepřístupný, tj. nevyčerpatelný. Věda nikdy nedospěje ke svému konci, nikdy nevysloví poslední slovo. Máme si snad z toho zoufat? Naopak, kdyby byl úkol omezený, záhy by zmrazil lidského ducha, který není nikdy - to je třeba říci jednou provždy, byť se vykládalo nebo dělalo cokoliv - tak šťastný, jako když dokáže rozbít a překonat nějakou mez.

...Vyzbrojen obrovitou schopností abstrakce, člověk neuznává a nikdy neuzná žádnou hranici, omezující jeho naléhavou, vášnivou zvědavost, dychtící vše poznat a vše obejmout. Stačí říci: "Dál než sem nepůjdeš," a člověk se hned pokusí, s celou silou své zvědavosti, podrážděné překážkou, postoupit dál. V tomto ohledu byl biblický Pán Bůh mnohem prozíravější než pan Auguste Comte a jeho žáci - pozitivisté; protože Bůh patrně chtěl, aby člověk okusil zakázaného ovoce, zakázal mu je jíst. Tato neumírněnost, tato neposlušnost, tato vzpoura lidského ducha proti každému omezování, ať již ve jménu Boha nebo vědy, toť čest člověka, tajemství jeho síly a jeho svobody. Právě při vyhledávání nemožného člověk vždycky uskutečňoval a rozpoznával možné, kdežto ti, co se rozvážně omezili na to, co jim připadalo možné, nikdy nepokročili ani o krok.

***

...uskutečnění tohoto úkolu není pouze záležitostí intelektuální a morální; je to především - a to jak v čase, tak z hlediska našeho racionálního vývoje - záležitost materiální emancipace. Člověk se stává skutečně člověkem a získává možnost vnitřní emancipace jedině tehdy, jestliže dokáže rozbít otrocké okovy, jimiž vnější příroda spoutává všechny živé bytosti.

Avšak činnost, jež znamená práci, začne vskutku lidskou prací teprve tehdy, když, řízena inteligencí člověka a jeho promyšlenou vůlí, slouží nejen uspokojování daných a fatálně stanovených potřeb výlučně animálního života, ale i uspokojování potřeb myslící bytosti, která nabývá svého lidství tím, že- prosazuje a uskutečňuje svou svobodu ve světě.

protože není schopno se jej zbavit samo, je od něj často osvobozeno teprve vlivem člověka. Obdobně je tomu v lidských pospolitostech - čím méně je civilizace vyvinutá, tím méně složitý a jednodušší je sám základ společenského života a tím je přírodní vlastenectví... intenzivnější. - Z toho vyplývá, že přírodní vlastenectví je rubem civilizace, to znamená skutečného vítězství lidskosti v lidských společnostech.

Tato solidarita však není natolik silná, aby zabránila jednotlivým členům nějaké zvířecí pospolitosti se případně vzájemně požírat; je však natolik silná, že dokáže přimět všechny tyto jedince, aby zapomněli na své občasně rozepře a sjednotili se proti každému vetřelci, který by k nim přišel z nějaké cizí pospolitosti.

Vezměme si vesnické psy. Psi vůbec nevytvářejí přirozeně kolektivní republiku; jsou-li přenecháni vlastním pudům, žijí v toulavých tlupách jako vlci a usedlými zvířaty se stávají pouze pod vlivem člověka. Jakmile se však usadí, vytvářejí v každé vsi jakousi republiku, která není komunou, ale je založena na individuální svobodě, v souladu s oblíbenou formulkou měšťáckých ekonomů; každý na svou pěst a posledního vem čert. Je to neomezené laissez-faire a laissez-aller, konkurence, nesmiřitelná občanská válka bez příměří, kde nejsilnější vždycky kouše nejslabšího - stejně jako v buržoazních republikách. Avšak když proběhne jejich ulicí pes ze sousední vesnice, hned uvidíte, jak se na nešťastného cizáka ti rozkmotření občané masově vrhnou. Tak si říkám, jestli to není věrná kopie či spíše originál kopií, které se den co den opakují v lidské společnosti. Není to snad dokonalý projev onoho přírodního vlastenectví, o němž jsem řekl, což se nebojím opakovat, že je jenom docela animální vášeň? Zvířecí je nepochybně, protože psi jsou neoddiskutovatelně zvířata...

...vlastenectví, které básníci, politici všech škol, vlády a veškeré privilegované třídy vychvalují jako ideální a výsostnou ctnost, nemá své kořeny v lidství lidí, ale v jejich bestialitě.

Opravdu: přírodní vlastenectví kraluje neomezeně, jako kralovalo na počátku dějin, v nejméně civilizovaných částech lidské společnosti. - V lidských pospolitostech znamená nepochybně složitější cit než v pospolitostech zvířecích, a to už proto, že život lidí, těchto myslících a mluvících zvířat, zahrnuje nesrovnatelně víc předmětů než život zvířat všech ostatních druhů...

Ale přes veškeré rozdíly mezi přírodním vlastenectvím lidských a zvířecích pospolitostí, třeba jen z hlediska kvantity a dokonce i kvality předmětů, jež zahrnují, má toto vlastenectví společné to, že je rovněž pudovou, tradiční, zvykovou a kolektivní vášní a že intenzita jednoho i druhého vlastenectví nijak nezávisí na jeho obsahu. Naopak bychom mohli říci, že čím méně je obsah složitý, čím je prostší, tím pronikavěji výlučný je vlastenecký cit, který tento obsah projevuje a vyjadřuje.

Zvíře samozřejmě lpí na tradičních zvycích pospolitosti, k níž náleží, mnohem víc než člověk; tento vlastenecký sklon je pro zvíře fatální, a

***

Díky této schopnosti abstrakce se člověk tak říkajíc rozdvouje a tím, že se v sobě od sebe odděluje, se do jisté míry povznáší nad své vlastní vnitřní hnutí, nad pocity, jež jsou mu vlastní, nad instinkty, chutě, touhy, jež se v něm probouzejí, stejně tak jako se povznáší nad afektivní sklony, které pociťuje; to mu umožňuje vše Vzájemně srovnávat tak, jako srovnává vnější předměty a hnutí, postavit se na stranu jedněch proti druhým v souladu s ideály spravedlnosti a dobra, nebo v souladu s dominantní vášní, které v něm vliv společnosti a zvláštních okolností vypěstovaly a posílily. Této schopnosti postavit se na stranu jedné nebo druhé hnací síly, jež v něm působí přesně stanoveným směrem, proti jiným a rovněž daným vnitřním hnacím silám, té se říká vůle.

Jestliže takto vysvětlíme a pochopíme lidského ducha a jeho vůli, pak se nám už nebudou jevit jako naprosto autonomní síly, nezávislé na materiálním světě, a schopné narušit osudové řetězení následků a příčin, jež tvoří univerzální solidaritu světů, a to tím, že v jednom případě jsou tvůrci myšlenek a v tom druhém spontánních činů... A právě tak jako musíme zavrhnout možnost. toho, co metafyzici nazývají spontánními idejemi, musíme zavrhnout i spontánní činy vůle, svobodné rozhodování a morální odpovědnost člověka v teologickém, metafyzickém a právním smyslu. tohoto slova.

Skutečný lidský jedinec není ani v nejmenším univerzální bytostí, protože od chvíle svého vzniku v matčiných útrobach je každý již determinován a partikularizován spoustou příčin a činů.

Vůle, obdobně jako inteligence není... žádnou mystickou, nesmrtelnou a božskou jiskrou, která by se jako zázrakem snesla z nebes na zemi, oživit kusy masa; mrtvolý: Je to produkt organizovaného a živého těla, produkt živočišného organismu.

Zakořnění jednotlivce a jeho svobody ve společnosti.

... při narození si každý člověk přináší; byť v nestejně míře, nikoliv vrozené ideje a city, jak to tvrdí idealisté, ale materiální i formální schopnost cítit, myslet, mluvit a chtít. Člověk si přináší jediné schopnost vytvářet a rozvíjet ideje a zároveň, jak. jsem právě řekl, zcela formální schopnost

jednat, nemající vůbec žádný obsah. Kdo dodává první obsah? Společnost.

Každá nová generace nachází u kolébky celý svět. idejí; představivosti a citů, který je dědictvím minulých století. Nově narozenému člověku se zprvu tento svět nejeví ve své ideální podobě, jako systém představ a myšlenek, jako náboženství, jako doktrína; dítě by nebylo schopno svět v této podobě přijmout a představit si; svět však k němu přichází jako svět faktů, vtělený a uskutečňovaný ve všech lidech a ve všech věcech, které dítě obklopují; hovoří k jeho smyslům vším, co nově narozený člověk slyší a vidí od prvního dne života. Neboť lidské myšlenky a představy, které zpočátku byly pouze produkty skutečných, přírodních i společenských faktů jakožto jejich odraz nebo odezva v lidském mozku a tak říkájící ideální a více méně rozvážná reprodukce..., nabývají později, jakmile se důkladně zabydlí v kolektivním vědomí nějaké společnosti, schopnosti samy se stát produktivní příčinou nových skutečností, nikoliv v pravém slova smyslu přírodních, ale společenských. Nakonec obměňují a přeměňují, byt opravdu velmi pomalu, lidskou existenci, lidské zvyky a instituce, a jak se vtělují do nejběžnějších věcí v každodenním životě lidí, všichni si je začínají uvědomovat, jsou pro každého hmatatelné, dokonce i pro děti. A tak postupují každou novou generaci, a to od nejtělejšího dětství, a jakmile taková generace dosáhne mužného věku, kdy vskutku začíná práce vlastního myšlení, samozřejmě provázená novou kritikou, objevuje v sobě a ve světě, který ji obklopuje, celý svět ustálených myšlenek a představ, jež jsou pro takovou generaci výchozím bodem a skýtají jí jakousi surovinu nebo látku pro její vlastní intelektuální a morální práci.

Všechny myšlenky, které člověk při zrození nachází ztělesněné ve věcech a v lidech a které mu do mysli vtiskuje vzdělání a výchova, již se mu dostává, ještě než dokáže sám sebe poznat, ty pak později opět nalezne, posvěcené, vysvětlené a komentované teoriemi, jež vyjadřují buď univerzální vědomí nebo univerzální předsudky, a veškerými náboženskými, politickými a hospodářskými institucemi společnosti, již přináležejí. Je jimi tak prosáknut, že bez ohledu na to, zda má nebo nemá osobní zájem na jejich obhajobě, je bezděky - v důsledku svých materiálních, intelektuálních a morálních zvyků - jejich napomáhačem.

Není třeba se divit, že tyto myšlenky, jež vyjadřují kolektivní vědomí společnosti, působí tak všemocně na lidské masy. Naopak; je udivující, že v této masě se najdou jednotlivci, které napadlo proti nim bojovat a

do jediného celku, který pak přestane být negací partikulárních práv a zájmů, přestane být hřbitovem, kde je násilně pohřbíván každý místní blahobyť, a naopak se stane stvrzením a zdrojem každé jednotlivé autonomie a každého jednotlivého blahobytu.

***

...hlavní prvky, které, byť propojeny více či méně odlišným způsobem, vytvářejí to, čemu se říká vlastenectví.

...jsou čtyři: 1. přirozený či fyziologický prvek; 2. prvek hospodářský; 3. prvek politický; a 4. prvek náboženský nebo fanatický.

Fyziologický prvek je hlavní podklad každého naivního, pudového a brutálního vlastenectví. Je to přirozená vášně, která je právě proto, že je někdy až příliš přirozená, to znamená zcela animální, v ostrém protikladu ke každé politice a, což je ještě horší, nesmírně narušuje hospodářský, vědecký a lidský vývoj společnosti.

Přirozené vlastenectví je čistě animální fakt, který nacházíme na všech stupních zvířecího života, a dalo by se říci, že do jisté míry je nacházíme i v životě rostlin. Vlastenectví chápané v tomto smyslu je ničivá válka, je to první lidské vyjádření onoho velkého osudového boje o život, který představuje veškerý život přírodního nebo reálného světa - onoho neutuchajícího boje, onoho vzájemného univerzálního požíráání, živícího jednotlivce i celé druhy masem a krví jednotlivců cizích druhů; a jelikož se neustále, každou hodinu, každý okamžik osudově obnovuje, umožňuje život, rozkvět a vývoj nejuplnějším, nejinteligentnějším a nejsilnějším druhům na úkor všech ostatních.

Nejmohutnější rostlina, která je nejlépe přizpůsobena specifickým podmínkám podnebí a půdy a vždycky se vyvíjí s relativně největší silou, přirozeně potlačuje všechny ostatní. Je to tichý boj, leč neutuchající...

Ve zvířecím světě probíhá stejný boj, jenom dramatičtější a hlučnější. Tam již nedochází k tichému a necitlivému potlačování. Teče krev a drásané, požírané, mučené zvíře naplňuje vzduch svým sténáním. A člověk, toto mluvící zvíře, zavádí do tohoto boje první větu, a tou je vlastenectví.

Mohli bychom definovat přírodní vlastenectví takto: je to pudové, bezděčné a zcela nekritické lpění na kolektivně přijímaných a dědičných či tradičních životních zvycích, a stejně pudové a bezděčné nepřátelství vůči každému jinému způsobu života. Je to láska k vlastním lidem a k vlastnímu prostředí a nenávisť ke všemu, co je svou podstatou cizí. Vlastenectví je tedy na jedné straně kolektivním sobectvím a na straně druhé válkou.

svém, a tento způsob je vždy nesporným výsledkem dlouhého historického vývoje.

Skláníme se proto před tradicí, před dějinami; či lépe řečeno uznáváme je, nikoliv proto, že. představují abstraktní bariéry, vytvořené metafyzicky, právně a politicky učenými vykladači a profesory minulosti, leč pouze proto, že opravdu přešly do krve a masa, do reálného myšlení a vůle dnešních populací.

Každý lid, každý jedinec je bezděčně tím, čím je, a má nepopíratelné právo být sebou samým... Jestliže však nějaký lid nebo jedinec existuje určitým způsobem a nemůže existovat jinak, rozhodně z toho nelze usuzovat, že má právo, nebo že je pro něho užitečné, aby v jednom případě byla pokládána jeho národnost - v tomto druhém pak jeho individualita - za výlučný princip, jímž bude třeba se navěky zabývat. Naopak, čím méně se budou starat sami o sebe a čím víc budou prosáknuti obecnou představou lidstva, tím víc ožijí a tím víc získají vnitřní pocit buď vlastní národnosti (v případě lidu) nebo (v případě jedince) vlastní individuality.

...nepochybně vlastenci, ovšem v nejlidštějším smyslu toho slova, to znamená zároveň vlastenci i internacionalisté.

***

Ten takzvaný princip národnosti, jak jej dnes formulují vlády Francie, Ruska, Pruska a dokonce i mnozí němečtí, polští, italské a uherští vlastenci, je pouze odvozeninou, kterou reakce staví proti duchu revoluce: tento v podstatě výsostně aristokratický princip, vedoucí dokonce i k pohrdání dialekty negramotných obyvatel a implicitně popírající svobodu provincií a skutečnou autonomii obcí... - tento princip vyjadřuje pouze údajná historická práva a ambice státu. Proto může Liga pokládat právo na národnost jedině za přirozený důsledek nejvyššího principu svobody, které přestane být právem v okamžiku, kdy se obrátí proti svobodě, nebo se ocitne mimo svobodu.

Jednota je cíl, k němuž lidstvo neodolatelně směřuje. Stává se však fatální, ničí inteligenci, důstojnost, blahobyt jednotlivců a národů, jakmile se vytvoří mimo svobodu, buď násilím nebo v důsledku nějaké teologické, metafyzické, politické či dokonce hospodářské autority. Vlastenectví, usilující o jednotu mimo svobodu, je špatné vlastenectví, nesporně zhoubné pro obyčejné a reálné zájmy země, již chce údajně povznést a již chce údajně sloužit; je to, často i nechtěně, přítel reakce - nepřítel revoluce, to znamená emancipace národů a lidí. Liga může uznat pouze jedinou jednotu: jednotu, která vznikne svobodným spojením autonomních stran

mají k tomu dostatek vůle a odvahy. Neboť tlak společnosti na jedince je obrovský.

***

Člověk nevytváří společnost, rodí se v ní. Nerodí se svobodný, ale spoutaný, jako produkt daného společenského prostředí, vytvořeného dlouhou řadou minulých vlivů, vývoje a historických skutečností. Nese v sobě znaky kraje, podnebí, etnického, typu, třídy, k níž patří, hospodářských a politických podmínek společenského života, a konečně i místa, města či vesnice, domu, rodiny a sousedství, kde se narodil.

To vše určuje jeho a charakter a jeho povahu, obdařuje ho jistým jazykem a vnucuje mu, aniž by se tomu mohl bránit, celý svět myšlenek, zvyků, citů, duševních perspektiv a umisťuje ho, ještě než se probudí jeho vědomí, do přísně stanovených příbuzenských vztahů se společenským prostředím, jež ho obklopuje. Zcela organicky se stává členem určité společnosti, je k ní připoután zvnitřku i zvnějšku, až do konce svých dnů zůstane prostoupen její vírou a jejím přesvědčením, jejími předsudky, jejími vášněmi a jejími zvyky.

...tlak společnosti na jednotlivce je obrovský, a neexistuje dostatečně silný charakter, dostatečně mohutná inteligence, jež by byly zcela chráněny před jejím vlivem, právě tak despotickým jako neodolatelným.

Nic tak nedokazuje společenskou povahu člověka, jako právě tento vliv. Vypadá to, jako kdyby kolektivní vědomí každé společnosti, vtělené jak do jejích velkých veřejných institucí, tak do všech podrobností jejího soukromého života a tvořící základ všech jejích teorií, bylo určitým všeobklopujícím prostředím, nějakým intelektuálním a morálním klimatem, sice škodlivým, leč absolutně nezbytným pro existenci všech jejích členů. Toto kolektivní vědomí je ovládá a zároveň je podporuje, spojuje je navzájem zvykovými vztahy, jež jsou samozřejmě dány právě tímto kolektivním vědomím; všem vdechuje pocit bezpečí a jistoty a pro všechny je vrcholem existence množství, banality, otřepaných fráží a rutiny.

Obrovská většina lidí, a to nejen v lidových vrstvách, ale i v privilegovaných a osvícených třídách, a tam někdy i častěji než v lidových vrstvách, je klidná a pociťuje vnitřní mír, jenom když ve svých myšlenkách a veškerými svými životními činy se věrně, slepě drží tradice a rutiny.

Drtivá většina lidských jedinců... chce a myslí si jen to, co chtějí a myslí si všichni lidé kolem nich; patrně se domnívají, že sami chtějí a myslí, ačkoliv jen servilně, rutinně předkládají myšlenky a vůli těch druhých, pouze se zcela nepostřehnutelnými a nijakými modifikacemi. Tato

servilita, tato rutina, nevyčerpatelné zdroje veškerých banalit, tato nepřítomnost vzpoury ve vztahu k vůli a tento absolutní nedostatek iniciativy v myšlení jednotlivců, to jsou hlavní příčiny zoufale pomalého historického vývoje lidstva. Nám, materialistům nebo realistům, kteří nevěříme ani na nesmrtnost duše ani na svobodné rozhodování, se tato pomalost, jakkoli kormoutlivá, jeví jako něco zcela přirozeného. Člověk, který vzešel ze stadia gorily, jen velmi svízelně dospívá k vědomí svého lidství a k uskutečňování vlastní svobody. Zpočátku mu chybí jak toto vědomí, tak tato svoboda; člověk se rodí jako divoké zvíře a otrok, a polidšťuje a emancipuje se jen pozvolna v lůně společnosti, která pochopitelně předchází zrodu jeho myšlení, jeho řeči a jeho vůle; toho všeho může dosáhnout jedině díky kolektivnímu úsilí všech minulých i současných členů takové společnosti, která je tudíž základem a přirozeným východiskem jeho lidské existence. Z toho tedy vyplývá, že člověk uskutečňuje svou individuální svobodu nebo svou osobnost jedině tím, že se doplňuje všemi jedinci, kteří ho obklopují, a výhradně díky práci a kolektivní síle společnosti... a společnost nejen neumenšuje a neomezuje svobodu lidských jedinců, ale naopak ji vytváří.

***

Vzbouřit se proti tomuto přirozenému vlivu společnosti je pro jednotlivce mnohem obtížnější než vzbouřit se proti oficiálně organizované společnosti, proti státu, byť by obě vzpoury byly stejně nevyhnutelné. Společenská tyranie, mnohdy ubíjející a neblahá, nenesе nezbytně rysy násilí, onoho legalizovaného a formálního despotismu, jímž se vyznačuje autorita státu. Tato tyranie se neprosazuje jako zákon, jemuž se každý jednatel musí podřídit, nechce-li se vystavit právnímu postihu. Tato tyranie působí jemněji, úlisněji, nepozorovaněji, leč o to silněji..., chce-li se člověk vzbouřit proti tomuto přirozenému vlivu společnosti, musí se zčásti vzbouřit proti sobě samému, protože je se všemi svými materiálními, intelektuálními a morálními sklony a aspiracemi výhradně produktem společnosti.

Radikální vzpoura proti společnosti by byla... pro člověka právě tak nemožná jako vzpoura proti přírodě.

Nelze si klást otázku, zda společnost je něco dobrého nebo špatného, stejně jako se nelze ptát zda příroda, tato univerzální, materiální, reálná, jedinečná, nejvyšší a absolutní bytost, je něčím dobrým nebo zlým; ta znamená mnohem víc; je to obrovitý pozitivní a základní fakt, předchůdce veškerého vědomí, veškerých myšlenek, veškerých intelektuálních a morál-

k tomu nikdy nedojde. Jestliže tedy přiznáváme absolutní autoritu jedině absolutní vědě, nijak svou svobodu neohrožujeme.

...Náš Kristus tedy zůstane navěky nedokončený, což nepochybně dost podstatně zkrotí pýchu jeho patentovaných představitelů mezi námi. Proti tomuto Bohu-synovi, v jehož jménu by nám chtěli vnutit svou drzou a pedantskou autoritu, se odvoláme k Bohu-otci, jímž je reálný svět, jehož je pouze zcela nedokonalým vyjádřením a jehož jsme my - reálné, žijící, pracující, bojující, milující, toužící, radující se a trpící bytosti - bezprostředními představiteli.

Ačkoliv zavrhuje absolutní, univerzální a neomylnou autoritu vědátorů..., z celé duše si přejeme, aby lidé obdaření velkými znalostmi, velkou zkušeností, velkým duchem a především pak velkým srdcem, na nás měli přirozený, legitimní a svobodně přijímaný vliv, ovšem nikdy nevnucovaný jménem nějaké oficiální autority, ať už nebeské nebo pozemské. Přijímáme každou přirozenou autoritu a každou autoritu de facto, nikdy však autoritu de iure.

Vlast, nacionalismus, svoboda.

Stát není vlast; je to abstrakce, metafyzická, mystická, politická a právní fikce vlasti. Ve všech zemích lidové masy hluboce milují svou vlast; je to přirozená, skutečná láska; vlastenectví lidu není myšlenka, ale fakt; ovšem politické vlastenectví, láska ke státu, není správným vyjádřením tohoto faktu, je to znetvořené vyjádření pomocí lživé abstrakce, a to vždy ve prospěch vykořisťující menšiny. Vlast, národnost, obdobně jako individualita, jsou přirozené a společenské fakty, zároveň však i fakty fyziologické a historické; není to žádný princip. Lidským principem můžeme nazývat pouze něco univerzálního, co je společné všem lidem; národnost však lidí rozděluje; není to tedy žádný princip. Ovšem úcta, kterou by všichni měli prokazovat přírodním, reálným či společenským faktům, to princip je. Ovšem národnost, obdobně jako individualita, je takovým faktem. Proto ji musíme respektovat. Zhanobit ji by byl přečin a, řečeno s Mazzinim, stává se posvátným principem, jakmile je ohrožována a zhanobována. Proto se upřímně a vždycky pokládám za vlastence všech utlačovaných vlastí.

Vlast je nesporným a posvátným právem všech lidí, všech skupin lidí, sdružení, společenství, regionů, národů žít, cítit, myslet, chtít a jednat po

To patrně nezabrání géniům, kteří jsou lépe uzpůsobeni pro vědecké spekulace než drtivá většina jejich současníků, aby se podstatně víc než ostatní lidé věnovali vědecké kultuře, a tak prokázali lidstvu velké služby...

Jakmile se věda stane majetkem všech, do jisté míry splyne s bezprostředním a skutečným životem každého člověka. Její větší užitečnost a ocenění jí vynahradí ztrátu doktrinářských ambicí a pedantství. Zaujme v životě místo, které podle Beethovena má zaujímat v hudebních skladbách kontrapunkt. Když se ho jednou někdo zeptal, zda člověk musí znát kontrapunkt, aby mohl psát dobrou hudbu, odpověděl: "Zcela nepochybně je třeba znát kontrapunkt; pokud však chceme komponovat dobré věci, je stejně nezbytné na něj zapomenout, jakmile jsme se ho naučili". Kontrapunkt je tak říkajíc základní kostrou hudební skladby, ovšem kostrou zcela nepůvabnou a neživou, takže musí dokonale zmizet pod spontánním a živým půvabem umělecké tvorby. Obdobně jako kontrapunkt, ani věda není cílem, je to jen jeden z nejnezbytnějších a nejnádhernějších prostředků tvorby života a bezprostřední, spontánní činnosti lidských jedinců ve společnosti, tvorby tisíckrát ušlechtilější než veškeré umělecké kompozice.

***

Schopnost myslet a schopnost chtít... nemusí vždycky a za všech okolností znamenat, v tom prvním případě, pravdu, v tom druhém pak dobro. Dějiny nám ukazují příklady mnoha velmi zdatných myslitelů, kteří tlačali... Jakmile začne nějaký myslitel, byť byl sebezdatnější, uvažovat na falešných podkladech, dospěje nezbytně k falešným závěrům - a tyto závěry budou obludnější o to víc, že je rozvine s velkou silou.

***

Abych to tedy shrnul...

Uznáváme absolutní autoritu vědy, odmítáme však neomylnost a univerzálnost představitelů vědy. V naší církvi - budiž mi dovoleno na chvíli použít tohoto výrazu, který se mi jinak hnusí; církev a stát jsou mi z hloubi duše protivné - tedy v naší církvi, obdobně jako v církvi protestantské, máme šéfa, neviditelného Krista, vědu; a obdobně jako protestanti, leč ještě důsledněji než protestanti, nehodláme strpět žádné neomylné papeže, koncily, konkláve kardinálů, biskupy, ba ani kněze. Náš Kristus se liší od Krista protestantského v tom, že ten jejich je bytost osobní, kdežto ten náš je neosobní; křesťanský Kristus, dovršený ve věčné minulosti, se jeví jako dokonalá bytost, kdežto dovršení a dokonalost našeho Krista, tedy vědy, bude provždy věcí budoucnosti; tím vlastně říkáme, že

ních soudů, je to vlastní základ, svět, v němž se později a pro nás zcela fatálně rodí to, čemu říkáme dobro a zlo.

Se státem tomu tak není; neváhám prohlásit, že stát je zlo, leč historicky nutné zlo, v minulosti právě tak nezbytné, jako dříve či později bude nezbytné jeho úplné vymizení, právě tak nezbytné, jako byla původní bestialita a teologické bláboly lidí. Stát vůbec není společnost, je pouze jednou z jejích historických podob, a to podobou právě tak brutální, jako abstraktní. V dějinách se stát zrodil ve všech zemích sňatkem násilí, loupeže, drancování-jedním slovem války a dobývání, s bohy, které postupně vytvořila teologická fantazie národů.

Stát je historickou, přechodnou institucí, dočasnou formou společnosti.

Vzpouza proti státu je mnohem snazší, protože v samé povaze státu je něco, co vyvolává vzpouzu. Stát je autorita, síla, okouzlení a honošení se silou. Stát se nevlichocuje, nesnaží se přesvědčit: a kdykoliv se o to snaží, činí tak velmi neobratně; v povaze státu není přesvědčovat, ale prosazovat se a nutit. Byť by se stát jakkoli snažil, nedokáže zamaskovat svou povahu legálního znásilňovatele lidské vůle a permanentního odpůrce lidské svobody. I když stát přikazuje dobro, prokazuje dobrou medvědí službu a narušuje je právě tím, že je přikazuje, protože každý příkaz provokuje a vyvolává oprávněnou vzpouzu svobody; přikázané dobro se totiž stává zlem z hlediska skutečné morálky, lidské morálky, asi nikoliv z hlediska morálky božské, i z hlediska lidské úcty a svobody. Svoboda, mravnost a lidská důstojnost člověka pozůstávají právě v tom, že člověk koná dobro nikoliv proto, že mu to je přikazováno, ale protože si je uvědomuje, chce je a miluje je.

Společnost se ovšem nevnucuje formálně, oficiálně, autoritativně, vnucuje se přirozeně, a právě proto je její vliv na jednotlivce nesrovnatelně mocnější než vliv státu. Vytváří a utváří všechny jedince, kteří se v jejím lůně rodí a vyvíjejí. Pozvolna do nich vkládá, a to od prvního dne jejich narození až do dne jejich smrti, veškerou svou materiální, intelektuální a mravní podstatu; dalo by se říci, že se tak v každém člověku individualizuje.

***

...přirozený vliv, jímž lidé na sebe vzájemně působí..., je vlastní materiální, intelektuální a mravní základ lidské solidarity. Lidský jedinec, produkt solidarity, tj. společnosti, zůstává sice podřízen jejím přírodním zákonům, nicméně pod vlivem pocitů přicházejících zvenčí, především

z cizí společnosti, může do jisté míry vůči společnosti reagovat; ovšem společnost může opustit jedině tehdy, zařadí-li se okamžitě do jiného solidárního prostředí a okamžitě podlehe novým vlivům. Pro člověka totiž znamená život mimo veškerou společnost a mimo veškerý lidský vliv, tedy absolutní izolace, intelektuální, mravní, leč i materiální smrt. Solidarita není produktem, ale matkou individuality a lidská osobnost se může zrodit a rozvíjet jedině v lidské společnosti.

Zákon společenské solidarity je první lidský zákon; svoboda je zákon druhý. Tyto dva zákony se vzájemně prostupují a ježto jsou neoddělitelné, tvoří podstatu lidstva. Svoboda tedy není popřením solidarity, naopak, je jejím rozvinutím a tak říkájíc polidštění.

Každému, kdo tvrdí, že přirozené působení na masy je jen dalším útokem na svobodu mas, pokusem vytvořit novou autoritářskou moc, odpovíme, že je buď sofista nebo hlupák. Tím hůř pro lidi, kteří vůbec neznají přírodní a společenský zákon lidské solidarity, a tak se domnívají, že vzájemná absolutní nezávislost jednotlivců a mas je nejen možná, ale dokonce žádoucí. Přát si něco takového znamená chtít zničit společnost, protože veškerý společenský život je pouze a jedině neustálá vzájemná závislost jednotlivců a mas. Všichni jedinci, i ti nejinteligentnější a nejsilnější, dokonce především ti inteligentní a silní, jsou po všechny okamžiky života zároveň producenty i produkty vůle a jednání mas. Dokonce i svoboda každého jednotlivce je neustále nově reprodukovánou výslednicí onoho množství materiálních, intelektuálních a morálních vlivů, jimiž na něho působí všechny osoby, které ho obklopují, i společnost, v níž se narodil, v níž se vyvíjí a v níž zemře. Chtít se vymanit z tohoto vlivu ve jménu transcendentální, božské, absolutně sobecké a plně soběstačné svobody, znamená odsoudit se k nebytí; chtít se vzdát vlivu na bližního znamená vzdát se veškerého společenského jednání, samého vyjádření vlastních myšlenek a pocitů, a opět to znamená skončit v nebytí...

Stejně jako v přírodě, i v lidské společnosti, která není ničím jiným než právě onou přírodou, vše co žije, žije pouze pod dominantní podmínkou, že bude zasahovat do života bližních co nejpozitivněji a tak silně, jak si to žádá příroda. Zrušit tento vzájemný vliv by tedy znamenalo smrt. A když požadujeme svobodu pro masy, rozhodně nehodláme zrušit všechny přirozené vlivy, jimiž na tyto masy působí jednotlivci či skupiny jednotlivců. Chceme jenom zrušit umělé, výsadní, právní a oficiální vlivy. Kdyby církve a stát mohly být soukromými institucemi, zůstali bychom patrně i nadále jejich odpůrci, neprotestovali bychom však proti jejich právu na

v osvětě, již jim přináší a v dobru, jež jim činí. Páni měšťáčtí socialisté, kteří tak vydatně pěstujete ideál, nezdá se vám, že taková odměna se vyrovná odměnám jiným, nebo byste dali přednost solidnější renumeraci ve zvonivém stříbře?

Kdybyste měli sestavit ceník geniálních intelektuálních produktů, přivedlo by vás to samozřejmě do rozpaků. Jak velmi správně podotkl Proudhon, jsou to nesouměřitelné hodnoty: nestojí nic, nebo naopak stojí milióny.

***

Doufejme nicméně, že příští společnost najde ve skutečně praktické a lidové organizaci své kolektivní síly způsob, jak omezit nezbytnost velkých génů, a to tak, aby všechny ostatní lidi nedrtili, aby jejich činnost byla pro ostatní vskutku blahodárná. Nikdy bychom totiž neměli zapomínat, co řekl Voltaire: "Existuje někdo, kdo je duchaplnější než největší géniové, a to jsou všichni ostatní lidé." Jde tedy jen o to, zorganizovat všechny ostatní lidi v souladu s co největší svobodou, založenou na co nejdokonalejší hospodářské, politické a společenské rovnosti.

***

Intelligence oddělená od tělesné činnosti slábne, usychá, ochabuje; obdobně tělesná síla lidstva oddělená od inteligence hrubne a v tomto stavu umělého rozdělení ani jedna ani druhá neprodukuje byt' jen polovinu toho, co by produkovat mohla, co nepochybně každá z nich bude produkovat, až spojeny v nové společenské syntéze vytvoří jednu jedinou produktivní činnost. Až bude vědec pracovat a člověk práce myslet, stane se inteligentní a svobodná práce tím nejkrásnějším a nejhonosnějším znakem lidstva, základem jeho důstojnosti, práva, projevem jeho lidské moci na zemi; - a lidstva bude utvořeno.

...v zájmu práce i vědy je třeba, aby už nebyli ani dělníci, ani vědci, pouze a jedině lidé.

Co z toho vyplyne? Lidé, které dnes jejich vyšší inteligence zatahuje do výlučného světa vědy a kteří, sotva se v tom světě zabydlí, se nezbytně podřídí zcela měšťáckému postavení, poskytují své objevy výlučně k užítku privilegované třídy, jejímiž jsou ostatně členy. Jakmile tedy budou tito lidé opravdu solidární, nikoliv jen ve svých představách či slovech, ale skutečně solidární se všemi ostatními lidmi, nezbytně dají své objevy a aplikace vědy do služeb všech lidí, především aby ulehčili a zušlechtili práci, tento jediný legitimní a skutečný základ lidské společnosti.

a konstantní autorita, ale neustálé vzájemné, přechodné a především dobrovolné střídání autority a subordinace.

Tentýž rozum mi nedovoluje uznat nějakou pevnou, konstantní a univerzální autoritu, ježto neexistuje žádný univerzální člověk, žádný člověk schopný pojmout v celé šíři podrobností všechny vědy, všechny oblasti společenského života, bez nichž není aplikace vědy na život možná. A kdyby se taková univerzálnost v jednom člověku vyskytla a kdyby ji chtěl uplatnit, aby nám vnutil svou autoritu, pak bychom museli takového člověka vyhnat ze společnosti, neboť jeho autorita by ze všech ostatních lidí učinila otroky a blbce. Nedomnívám se, že společnost by se měla ke geniům chovat špatně, jako to dosud činila. Zároveň si však nemyslím, že by je měla příliš hýčkat a poskytovat jim nějaké výlučné výsady nebo práva.

***

Není snad duch i největšího génia země pouhým produktem kolektivní práce, intelektuální i řemeslné, všech minulých i dnešních generací? Abychom se o tom přesvědčili, představme si, že tento geniis bude přenesen ve zcela útlém věku na opuštěný ostrov; co z něho bude, za předpokladu, že nezemře hladu? Zvíře, divoch, který nedokáže vyslovit ani jedno slovo, a tudíž nepřemýšlet; dopravte ho na ten ostrov ve věku deseti let, co z něho bude po několika letech? Zase jen divoch, který se odnaučí mluvit a ze svého někdejšího lidství si uchová jen neurčitý pud. Odvezte ho tam ve věku dvaceti, třiceti let - po deseti, patnácti, dvaceti letech z něho bude hlupák. Třeba vymyslí nějaké nové náboženství! Co to dokazuje? Dokazuje to, že i člověk přírodou nesmírně nadaný od ní dostává pouze schopnosti, které zůstávají mrtvé, pokud nejsou zúrodněny blahodárnou a mocnou činností pospolitosti. A je třeba ještě dodat: čím víc je člověk přírodou zvýhodněn, tím víc si bere od kolektivu; z toho ve větší spravedlnosti vyplývá, že o to víc toho musí kolektivu vrátit.

Nicméně ochotně uznáváme, že i když značnou část intelektuální práce lze lépe a rychleji vykonávat kolektivně, existují určité oblasti, jež vyžadují práci o samotě. Jaké závěry by z toho někdo chtěl učinit? Že práce génia nebo talentu, vykonávaná o samotě, by měla být lépe, odměněna než práce obyčejných pracovníků, protože je vzácnější, cennější a užitečnější? Prosím vás, proč ale? Je taková práce namáhavější než práce manuální? Naopak, manuální práce je nesrovnatelně namáhavější. Intelektuální práce je přitažlivá, nese v sobě vlastní odměnu a jiné ocenění nepotřebuje. Nachází přece ještě další ocenění v úctě a uznání současníků,

existenci. My však proti nim protestujeme, protože, byť jsou nepochybně soukromými institucemi v tom smyslu, že existují v důsledku partikulárních zájmů privilegovaných tříd, využívají k tomuto účelu kolektivní sny organizovaných mas, aby se totiž masám vnutily autoritativně, oficiálně a násilně.

Vše, co skutečně existuje, se musí nezbytně plně projevit navenek, jak v lidech, tak v nejneživějších a nejméně demonstrativních věcech. To je příběh lazebníka krále Midase: protože se neodvážil prozradit někomu strašlivé tajemství, svěřil se s ním zemi a země je prozradila, a tak se všichni dověděli, že král Midas má oslí uši. Skutečně existovat prostě znamená, a to jak pro lidi, tak pro vše, co existuje, se projevit.

Vezmeme nějaký kov nebo kámen: existuje něco zdánlivě nehybnějšího a méně sdílného? Přesto se hýbe, zmítá, svěřuje se, neustále se projevuje a jediné tak existuje. Kámen i kov mají mnoho fyzikálních vlastností a jakožto chemické prvky nebo sloučeniny jsou začleněny do procesu molekulárního slučování a rozkládání, který je sice někdy pomalý, leč neustálý. Tyto vlastnosti jsou zároveň způsoby jednání a vnějšími projevy. Vezmeme-li však kameni nebo kovu veškeré vlastnosti, co zbude? Abstrakce nějaké věci, nic.

Každá věc je pouze tím, co činí... V tom, čemu se říká její nitro, nemůže obsahovat nic, co by se neprojevalo na jejím vnějšku: zkrátka, její jednání a bytí jsou jedno a totéž.

To je univerzální pravda, nepřipouštějící žádnou výjimku... Člověk je ve svém nitru opravdu pouze tím, co jakýmkoliv způsobem projevuje navenek. Ti takzvaní zneuznaní géniové, ti marniví a do sebe zamilovaní duchové, kteří věčně lamentují, že nemohou vynést na denní světlo ty poklady, které údajně v sobě nosí, jsou ve skutečnosti, pokud jde o jejich důvěrné bytí, prostě nesmírně ubozí jedinci: nenosí v sobě vůbec nic.

***

Jedinou velkou a všemocnou autoritou, zároveň přirozenou i racionální, tou jedinou, kterou bychom dokázali respektovat, by byla autorita kolektivního a veřejného ducha společnosti, založené na rovnosti a solidaritě, jakož i na svobodě a lidské a vzájemné úctě všech jejích příslušníků. Ano, toť nikoliv božská, leč veskrze lidská autorita, před níž bychom se velmi rádi sklonili, protože bychom si byli jisti, že lidi nezotročí, ale emancipuje. Bude tisíckrát mocnější, tím si můžete být jisti, než všechny vaše božské, teologické, metafyzické, politické a právní autority nastolené

církví a státem, bude mocnější než veškeré vaše trestní zákoníky, než vaši žalárnici a vaši kati.

Síla kolektivního cítění nebo veřejného mínění je již dnes nesmírně závažná. Lidé plně schopní zločinu se jen vzácně odvažují tomuto cítění vzepřít nebo se mu otevřeně postavit. Snaží se je oklamat, ale dávají si pozor, aby se jej nedotkli, pokud nemají oporu alespoň nějaké menšiny. Žádný, byť sebemocnější člověk nebude nikdy mít dost sly, aby snášel jednomyslné pohrdání společnosti, žádný nedokáže žít, pokud nebude mít pocit, že má podporu v souhlasu a úctě alespoň nějaké složky společnosti. Člověka musí pohnět neobyčejné a opravdu upřímné přesvědčení, aby v sobě našel odvahu trvat na svém a jít proti všem; a sobecký, zkažený a zbabělý člověk v sobě takovou odvahu nikdy nenajde.

Nic lépe nedokazuje přirozenou a osudovou solidaritu, tento zákon družnosti spojující všechny lidi, než tato skutečnost, již všichni můžeme každodenně konstatovat u sebe samých a u lidí, které známe. Jestliže však tato společenská síla existuje, proč až dosud nedokázala učinit lidi morálnější a lidštější? Odpověď na tuto otázku je prostá: protože nebyla až do dnešního dne sama polidštěna; a nebyla až dosud polidštěna, protože společenský život, jehož byla vždy věrným vyjádřením, je, jak dobře víme, založen na kultu božského, nikoliv na lidské úctě; na autoritě, nikoliv na svobodě; na výsadách, nikoliv na rovnosti; na vykořisťování, nikoliv na lidském bratrství; na nepravosti a lži, nikoliv na spravedlnosti a pravdě. Proto tedy mělo její skutečné působení, v rozporu s vyhledávanými humanitárními teoriemi, vždycky zhoubný a kazící, nikoliv morální vliv. Neomezuje neřesti a zločiny, vytváří je. Proto je její autorita autoritou božskou, protilidskou; její vliv je škodlivý a neblahý. Chcete, aby to vše bylo blahodárné a lidské? Proveďte společenskou revoluci. Postarejte se, aby všechny potřeby se staly vskutku solidární, aby materiální a společenské zájmy každého jednotlivce odpovídaly lidské povinnosti každého jednotlivce. A toho lze dosáhnout pouze jediným způsobem: zničte veškeré instituce nerovnosti; vytvořte hospodářskou a společenskou rovnost všech, a pak se na tomto základě vztyčí svoboda, mravnost, solidární lidskost všech.

...zákon společenské solidarity je neúprosný, a tak chceme-li lidi učinit mravnějšími, neměli bychom se příliš zabývat jejich svědomím, ale spíše povahou jejich společenské existence.

...především je třeba učinit mravnější samotnou společnost.

neděsí a nic se jich nedotýká, jedině jejich vlastní utrpení nebo nebezpečí, které hrozí jim. Učený despotismus je tisíckrát víc demoralizující, nebezpečnější pro své oběti, než prostě brutální despotismus. Ten totiž může postihnout pouze tělo, vnější život, bohatství, vztahy, činy. Nemůže proniknout do nejhlubšího nitra, protože mu chybí klíč. Chybí mu duch na potlačení ducha. Inteligentní a učený despotismus naopak proniká do lidských duší, narušuje jejich myšlenky už u samého zrodu.

***

Lze z toho vyvodit, že zavrhují veškerou autoritu? Toho jsem dalek. Jde-li o boty, spoléhám se na autoritu ševce; jde-li o dům, kanál nebo železnici, poradím se s autoritou architekta nebo inženýra. Jde-li o nějakou speciální vědu, obrátím se na toho nebo onoho vědce. Ale nedovolím ani ševci, ani architektovi, ani vědci, aby mi něco vnutili. Svobodně je vyslechnu, s veškerou úctou, již si zaslouží jejich inteligence, jejich charakter, jejich znalosti, leč vyhrazuji si své nepopíratelné právo kritiky a kontroly. Nestačí mi poradit se s jedinou odbornou autoritou, poradím se s několika; porovnám jejich názory a vyberu si ten, který se mi bude jevit jako nejsprávnější. Rozhodně však neuznávám žádnou neomylnou autoritu, ani pokud jde o výsostně specializované záležitosti; a byť bych si sebevíc upřímnosti nějakého jedince, absolutně nevěřím nikomu. Taková víra by byla osudná pro můj rozum, pro mou svobodu a dokonce i pro úspěch mého konání; okamžitě by ze mne udělala pitomého otroka, nástroj vůle a zájmů toho druhého.

Jestliže se skláním před autoritou odborníků a vyhlašuji svou ochotu řídit se jejich pokyny, a dokonce zaměřením, a to do jisté míry a po jistou dobu, pokud to budu pokládat za nezbytné, tak jedině proto, že tuto autoritu mi nikdo nevnucuje, ani lidé, ani Bůh. Jinak bych ty odborníky s hrůzou zavrhl a veškeré jejich rady, zaměření a vědu bych poslal k ďasů, protože bych byl přesvědčen, že bych musel ty kousíčky lidské pravdy zahalené do spousty lží, které by mi poskytli, zaplatit ztrátou svobody a důstojnosti.

Skláním se před autoritou odborníků, protože mi ji vnucuje můj vlastní rozum. Uvědomuji si, že do všech. podrobností a v plném rozsahu pozitivního vývoje, mohu pojmout pouze maličkou část lidské vědy. Ani sebevětší inteligence by nedokázala pojmout všechno. Z toho vyplývá nezbytnost dělby a propojení práce, a to jak ve vědě, tak v průmyslu. Přijímám a dávám, takový už je lidský život. Každý člověk je řídicí autoritou a každý je zároveň také řízen. Neexistuje tedy žádná pevná

Buržoazie, prosta všech těchto ctností a všech těchto půvabů, může opírat svá práva o jediný argument: o velice reálnou, leč velice prozaickou moc peněz. To je cynické popření všech ctností: když máš peníze, máš veškerá práva, ať jsi sebevětší darebák nebo sebevětší tupec; když nemáš ani vindru, nemáš žádnou cenu, byť by tvé osobní zásluhy byly jakékoliv. To je ve své drsné otevřenosti základní princip buržoazie. Lze si snadno představit, že takový argument, byť byl sebemocnější, by nestačil na založení a především na konsolidaci moci buržoazie. Lidská společnost už je jednou taková, že i ty nejhorší věci se v ní mohou usadit jen pod zdáním ctihodnosti. Z toho se zrodilo rčení, že pokrytectví je pocta, již neřest skládá ctnosti. I nejstrašnější brutalita potřebuje posvěcení.

Viděli jsme, že šlechta dala veškerou svou brutalitu pod ochranu boží milosti. Buržoazie se nemohla utéci pod tuto ochranu... Našla ji v puncované inteligenci.

Buržoazie ví velmi dobře, že hlavním, a dalo by se dokonce říci jediným základem její dnešní politické moci, je její bohatství; to však buržoazie nechce a ani nemůže přiznat, a proto se snaží vysvětlit tuto moc nadřazeností své inteligence, nikoliv přirozené, leč vědecké; tvrdí, že chce-li někdo vládnout lidem, musí toho hodně vědět, a dnes má vědomosti jen ona.

***

Vláda vědy a vědátorů, byť by se nazývali pozitivisty a žáky Augusta Comta, či dokonce žáky doktrinářské školy německého komunismu, bude vždycky nemohoucí, směšná, nelidská, krutá, utlačující, vykořisťující a škodlivá. O vědátorech jako takových můžeme říci to, co jsem řekl o teologických a metafyzických: nevnímají a nesoucí s jednotlivými živými bytostmi. Ani jim to nelze vyčítat, je to přirozený důsledek jejich povolání...

Nejsou ovšem výlučně muži vědy, jsou i řekněme muži života.

Na to se však nesmíme příliš spoléhat, a i když si dnes můžeme být celkem jisti, že žádný vědec by se neodvážil zacházet s člověkem, jako zachází s králíkem, nemůžeme se zbavit obavy, že ve svém celku, pokud by se jim dala volná ruka, by vědci prováděli s živými lidmi vědecké pokusy, které by sice nebyly tak kruté, ale pro jejich lidské oběti nicméně katastrofální. Když vědci nemohou provádět pokusy na tělech jednotlivců, rozhodně by uvítali, kdyby mohli konat pokusy se společenstvím, a právě tomu je třeba rozhodně zabránit.

Pokud věda nepolidšťuje, pokrýváje. Učený otrok je nevyčísitelně nemocný. Učený utlačovatel, kat nebo despota je provždy obrněn vůči všemu, čemu se říká lidskost a soucit. Takové lidi nic neodvrátí, nic je

Svoboda je především společenský fakt. Svoboda mého bližního nekonečně rozšiřuje mou vlastní svobodu.

Je pro mne velmi důležité, jací jsou ostatní lidé, protože byť bych se pokládal za zcela nezávislého nebo se zcela nezávislým jevil díky svému společenskému postavení, ať už bych byl papež, car nebo císař nebo dokonce ministerský předseda, zůstávám neustále produktem toho, čím jsou ti nejposlednější z lidí; pokud jsou nevzdělaní, ubozí, zotročení, určuje moji existenci jejich nevzdělanost, jejich bída a jejich zotročení. Pokud by tomu tak bylo, pak bych třeba já, člověk osvícený a inteligentní, byl hloupý jejich hloupostí; já, člověk udatný, bych byl otrokem jejich zotročení; já, člověk bohatý, bych se třásl před jejich bídou; já, člověk užívající mnoha výsad, bych bledl před jejich spravedlností. Chci-li být svobodný, nemohu se stát svobodným, protože ne všichni lidé kolem mne chtějí být svobodní; a protože nechtějí být svobodní, stávají se vzhledem ke mně nástroji útlaku.

To jsem si nevymyslel, to je realita, s níž dnes mají všichni smutnou zkušenost. Proč po tolikerém nadlidském úsilí, po tolika zpočátku vždy vítězných revolucích, po takových bolestivých obětech a tolika bojích za svobodu, zůstává Evropa i nadále zotročená? Protože ve všech evropských zemích dosud existuje, alespoň zdánlivě, nehybná masa, až dosud vždy zcela nepřístupná šíření myšlenek emancipace, lidství a spravedlnosti, a to je masa venkovských obyvatel. Právě ta představuje moc, poslední oporu a poslední útočiště všech despotů, je to opravdový kyj v jejich rukou, jímž nás mohou rozdrtit. A dokud se nám nepodaří proniknout do této venkovské masy s našimi aspiracemi, vášněmi a myšlenkami, nepřestaneme být otroky. Abychom se mohli emancipovat, musíme emancipovat tuto masu.

Ženy jsou zotročené téměř ve všech zemích; dokud nebudou plně emancipovány, nebude naše vlastní svoboda možná.

...a žádný národ nemůže být úplně a solidárně svobodný v lidském smyslu toho slova, pokud nebude úplně a solidárně svobodné celé lidstvo.

***

Jsem plně svobodný jedině tehdy, pokud jsou svobodné rovněž všechny lidské bytosti, muži i ženy; jež mě obklopují... a pak, čím víc

bude kolem mne svobodných lidí a čím hlubší a širší bude jejich svoboda, tím bude rozsáhlejší, hlubší a širší i svoboda moje...; mohu se pokládat za skutečně svobodného, jedině když moje svoboda nebo moje lidská důstojnost, což je jedno a totéž, moje lidské právo..., uvážené rovněž svobodným svědomím všech, se mi vrátí stvrzené všeobecným souhlasem. Moje osobní svoboda, takto potvrzená svobodou všech lidí, je nekonečná.

***

Svoboda jedinců není žádnou individuální záležitostí, je to záležitost kolektivní, kolektivní produkt. Žádný člověk nemůže být svobodný bez přispění celé lidské společnosti. Individualisté, nebo nepraví bratři, proti nimž jsme bojovali na všech kongresech pracujících, spolu s měšťáckými moralisty a ekonomy tvrdí, že člověk může být svobodný, že může být člověkem mimo společnost, protože podle nich byla společnost založena na svobodné smlouvě již dříve svobodných lidí.

Tato teorie, již vyhlášoval J.-J. Rousseau, neškodlivější spisovatel minulého století a sofista, který inspiroval všechny měšťácké revolucionáře, se vyznačuje totální neznalostí přírody i dějin...

...Představte si člověka, jehož příroda obdařila geniálními schopnostmi a který je už v útlém věku vyhoštěn z lidské společnosti, na poušť. Pokud tam bídně nezahyne, což je nejpravděpodobnější, bude z něho jen zvíře, nemluvící a nemyslicí opice - neboť myšlení je od řeči neoddělitelné; bez řeči nedokáže nikdo myslet... Co však je řeč? Je to komunikace, je to rozhovor lidského jedince se spoustou dalších jedinců. Člověk-zvíře se přemění v lidskou bytost, to znamená bytost myslící, jedině pomocí takového rozhovoru, jedině v takovém rozhovoru. Jeho lidská individualita, jeho svoboda jsou tedy produktem kolektivu.

Člověk se vymaňuje tyranskému tlaku, kterým na každého působí vnější příroda, jedině kolektivní prací; protože individuální, nemohoucí a sterilní práce by nikdy nedokázala přemoci přírodu.

Vše, co je na člověku lidské, a v první řadě svoboda, je produktem společenské, kolektivní práce. Svoboda v absolutní izolaci je absurdita, již si vymysleli teologové a metafyzikové.

***

...člověk se stává opravdu člověkem, jen pokud respektuje a miluje lidskost a svobodu všech a pokud všichni respektují a milují jeho svobodu a lidskost, kterou pomohli vyvolat a vytvořit.

Co platí o vědeckých akademiích, platí ovšem i o všech ústavodárných a zákonodárných sborech, byť vzešly ze všeobecného hlasovacího práva. Tímto hlasováním lze, to je pravda, obnovit jejich složení; přesto však může za několik let vzniknout soubor politiků, kteří budou privilegovaní de facto, nikoliv de iure, budou se plně věnovat veřejným záležitostem země, a nakonec vytvoří jakousi politickou aristokracii nebo oligarchii.

***

...mezi velmi malým počtem vědců, kteří jsou skutečně prosti všech světských zájmů a marností, najdeme jen málo, nesmírně málo těch, kteří nejsou poznamenáni velkou neřestí, která dokáže vyvážit všechny jejich jiné vlastnosti: touto neřestí je pýcha inteligence a hluboké pohrdání, skryté nebo otevřené, každým, kdo není tak učený jako oni. Společnost, již by vládli vědci, by tedy měla pohrdavou vládu, byla by tedy vystavena tomu nejdrtivějšímu despotismu a tomu nehlouběji pokořujícímu otroctví, jaké může na nějakou lidskou společnost dolehnout. Byla by to zároveň i nevyhnutelně vláda hlouposti, protože nic není tak pitomé, jako sama na sebe hrdá inteligence.

Být otrokem pedantů - pěkný osud pro lidstvo!

Ze všech aristokracií, které jedna po druhé, a někdy i všechny společně, utlačovaly lidskou společnost, je podle našeho názoru nejodpornější, nejvíc hodnou pohrdání, nejimpertinentnější a nejvíc utlačující ta o takzvané aristokracie inteligence. Rodová aristokracie říká: "Jste velmi odvážný muž, ale nenarodil jste se jako urozený!" To je urážka, již je nako nec přece jen možné snést. Aristokrat kapitálu vám uzná spoustu zásluh, leč dodá, "ale nemáte ani vindru!" To je rovněž snesitelné... Avšak aristokrat inteligence nám říká: "Nic neznáte, ničemu nerozumíte, jste osel, a já, inteligentní člověk, vás musím osedlat a vést." A to je nesnesitelné.

Aristokracie inteligence, toto milované dítě moderního doktrinářství, toto poslední útočiště ducha nadvlády, který od počátku dějin sužuje svět a který dal vzniknout všem státům a posvětil je, tento domýšlivý a směšný kult puncované inteligence, se mohl zrodit jedině v lůně buržoazie. Rodová aristokracie nepotřebovala vědu, aby prokázala svá práva. Opírala svou moc o dva nezvratné argumenty: jako základ násilí - sílu paže, a pro posvěcení - Boží milost. Aristokracie hanobila a Církev žehnala - taková byla povaha jejich práv. Toto důvěrné propojení vítězné brutality s božským posvěcením dodávalo této aristokracii obrovskou prestiž a zároveň v ní vyvolávalo jakousi rytířskou ctnost, která dobývala srdce.

houcí a neblahá. Neboť za těmito mezemi začínají doktrinářské a vládní pretence jejích puncovaných zástupců, jejích kněží...

Znovu tedy opakuji, jediným posláním vědy je osvětlovat cestu. Tvořit však může jedině život, zbaavený všech vládních a doktrinářských překážek a navrácený plností spontánní akce.

...přírodní i společenský život vždycky předchází myšlení, které je pouze jednou z jeho funkcí, nikoliv jeho výsledkem; vyvíjí se z nekonečné hloubky, jež je mu vlastní, prostřednictvím celé řady jasných faktů, nikoliv pomocí abstraktních odrazů.

Jak jsem již řekl, vědecká abstrakce je abstrakcí racionální, ve své podstatě pravdivou a nezbytnou pro život, jehož je teoretickou reprezentací, svědomím. Život ji může a musí absorbovat a strávit.

***

Existuje však ještě třetí důvod, proč je taková vláda vyloučena. Vědecká akademie, obdařená touto tak říkajíc absolutní suverenitou, by totiž nezbytně a záhy, byť by se skládala výhradně z veleslavných lidí, sama sebe morálně i intelektuálně zkorumpovala. Již dnes je tomu tak se všemi akademii, jakkoli jim bylo ponecháno pramálo výsad. I sebevětší vědecký génus nevyhnutelně upadá či usne, jakmile se stane akademikem, oficiálním, puncovaným vědcem. Ztrácí svou spontánnost, svou revoluční smělost a onu nepohodlnou a divokou energii, jíž se vyznačuje povaha každého velkého génia, protože tito velcí géniové jsou povoláni, aby ničili zastaralé světy a položili základy světů nových. Co takový akademik ztrácí a síle myšlenek, nepochybně vykompenzuje větší zdvořilostí, větší utilitářskou a praktickou moudrostí. Zkrátka se zkaží.

V samé podstatě výsad a každého výsadního postavení tkví, že zabíjí lidského ducha a lidské srdce. Člověk, který se těší politickým nebo hospodářským výsadám, je člověk intelektuálně a morálně zvrácený. To je společenský zákon, který nezná žádné výjimky a který platí jak pro celé národy, tak pro třídy, skupiny i jednotlivce. To je zákon o rovnosti, této nejvyšší podmínce svobody a lidskosti. Hlavním smyslem této knihy je právě rozvíjet tento zákon a prokázat jeho platnost na všech projevech lidského života.

Vědecký sbor, jemuž by byla svěřena vláda nad společností, by se záhy úplně přestal starat o vědu a zaměřil by se na docela jinou záležitost; touto záležitostí by bylo, jako je tomu.s každou ustavenou mocí, zvěčnit svou vládu tím, že by učinil společnost, svěřenou do jeho péče, hloupější, a tudíž více vyžadující jeho vládu a řízení.

Stát a svoboda.

Co je stát? Stát, odpovídají metafyzikové a doktoři práv, je věcí veřejnou; zájmy, kolektivní blaho a právo všech, v protikladu k rozkladnému působení sobeckých zájmů a vášní jednotlivců. Stát je spravedlnost a uskutečnění morálky a ctnosti na zemi. Proto pro jednotlivce neexistuje výsostnější čin ani vznešenější povinnost, než se zasvětit, obětovat vítězství, moci státu a případně za něj i zemřít.

To. je ve zkratce teologie státu. Nyní se podívejme, zda tato politická teologie neskrývá, obdobně jako teologie náboženská, pod překrásným a poetickým zdáním zcela obyčejnou a pěkně špinavou realitu.

***

J. J. Rousseau se nesmírně mýlil, když se domníval, že primitivní společnost vznikla svobodnou smlouvou divochů. Ale to netvrdí pouze J. J. Rousseau. Většina moderních právníků a publicistů, patřících jak ke Kantově škole, tak k různým jiným individualistickým a liberálním školám, kteří nejsou ochotni připustit ani společnost teologů založenou na božském právu, ani společnost vymezenou hegelovskou školou jakožto více či méně mystické uskutečnění objektivní morálky, ani původně zvířecí společnost naturalistů, pokládají volens nolens, vzhledem k nedostatku něčeho jiného, mlčenlivou smlouvu za výchozí bod. Mlčenlivá smlouva! To znamená úmluva beze slov, a tudíž bez myšlení a bez vůle - odporný nesmysl! Je to absurdní fikce a navíc zlomyslná fikce! Hanebný podvod! Předpokládá, že v době, kdy jsem ještě nebyl s to chtít, myslet ani mluvit jsem přistoupil - jen proto, že jsem se nechal bez protestu odřít - na věčné otroctví pro sebe a pro veškeré mé potomstvo!

Důsledky společenské smlouvy jsou opravdu neblahé, protože vedou k absolutní nadvládě státu. Přitom ten princip se ve svém výchozím bodu jeví jako nesmírně liberální. Než totiž jednotlivci uzavřou tuto smlouvu, těší se údajně absolutní svobodě, neboť podle této teorie je plně svobodný pouze přírodní člověk, divoch. Již jsme řekli, co soudíme o této přirozené svobodě, jež není ničím jiným, než absolutní závislostí člověka-gorily na neustálém dotírání vnějšího světa...

Tady tedy máme primitivní lidi, absolutně svobodné, každý absolutně svobodný sám v sobě a vůči sobě, kteří se těší této neomezené svobodě, jedině pokud se nesetkávají, jedině pokud jsou ponořeni do své absolutní individuální izolace. Svoboda jednoho nepotřebuje svobodu toho druhého, naopak, každá taková individuální svoboda je zcela soběstačná, existuje

sama o sobě; svoboda každého jednotlivce se nezbytně jeví jako negace svobody všech ostatních, a když se všechny tyto svobody setkají, musejí se vzájemně omezovat, umenšovat, protičinit ší, ničit se...

A aby se navzájem úplně nezničily, uzavírají smlouvu.

A potom bylo vše, co bylo stvrzeno jako společný zájem, vyhlášeno dobrem, a vše opačné zlem. Smluvní strany, které se staly občany, protože se spojily více méně slavnostním závazkem, tím na sebe vzaly určitou povinnost: podřídit osobní zájmy společnému blahu, neoddělitelnému zájmu všech, a svá jednotlivá práva právu veřejnému, jehož jedinému představiteli, státu, byla dána moc trestat každou vzpouru individuálního sobectví.

***

Podle tohoto systému tedy lidská společnost začíná teprve uzavřením této smlouvy. Ale co je to tedy za společnost? Je to čisté a logické uskutečnění této smlouvy se všemi jejími ustanoveními a legislativními a praktickými důsledky - je to stát.

Podívejme se na něj důkladněji. Co představuje? Sumu negací individuálních svobod všech svých příslušníků; nebo sumu obětí, které všichni jeho příslušníci přinášejí, když se vzdávají části své svobody pro obecné blaho... Tam, kde začíná stát, tedy končí osobní svoboda a naopak.

Někdo může namítnout, že stát, jakožto představitel obecného blaha nebo společných zájmů všech, ubírá kousek svobody každému svému příslušníkovi, aby mu zajistil zbytek. Ten zbytek je, chcete-li, bezpečnost, nikdy však to není svoboda. Svoboda je nedělitelná: nemůžete odseknout část, aniž byste ji celou zabili. Ten kousíček, který odseknete, to je zkrátka sama podstata mé svobody. Přirozeným, nezbytným a neodvolatelným pohybem se celá moje svoboda soustřeďuje právě do té části, kterou odseknete, byť by byla sebemenší. To je příběh Modrovousovy ženy, která měla k dispozici celý palác a mohla zcela a úplně volně všude vstupovat, všechno si prohlížet a všeho se dotýkat; jen do jedné ubohé komůrky nesměla podle suverénní vůle svého strašlivého manžela vstoupit, pod trestem smrti. Ale její duše se odvrátila od všech palácových nádher a celá se soustředila na tu ubohou komůrku: žena ji otevřela, a měla pravdu, že ji otevřela, protože to byl nezbytný čin její svobody, kdežto zákaz tam vstoupit bylo flagrantní narušení této svobody. To je rovněž příběh hříchu Adama a Evy: zákaz okusit ovoce ze stromu poznání jedině proto, že taková byla vůle Páně, to byl od Pána Boha strašlivě despotický čin; kdyby byli naši prarodiče uposlechli, zůstal by celý lidský rod v hluboce poko-

zákony básnické tvorby, aby, mohli vytvořit vrcholná díla. Což Aischylos a Sofokles nevytvořili své nádherné tragédie mnohem dřív, než Aristoteles obkoulal vůbec první estetiku právě z jejich děl? Což se snad Shakespeare nechal inspirovat nějakou teorií a což Beethoven nerozšířil základy kontrastu komponováním svých symfonií? Jak by vypadalo umělecké dílo vytvořené podle ponaučení, byť i té nejkrásnější estetiky? Opakuji, byla by to ubohost. Ale národy, které vytvářejí své dějiny, nejsou patrně o nic chudší na instinkty, ani nejsou méně výraznými tvůrci; ani nejsou závislejší na pánech vědátořech než umělci!

***

Tak třeba skutečná historická věda vůbec ještě neexistuje a dnes se nám teprve začíná jevit nesmírně složité postavení této vědy. Představme si však, že existuje: co by nám mohla poskytnout? Předá uvážený a věrný obraz přirozeného vývoje obecného stavu, materiálního i myšlenkového, hospodářského i politického a společenského, náboženského, filosofického, estetického a vědeckého, a to společností, které měly dějiny. Avšak tento univerzální obraz lidské civilizace, byť byl sebedrobnější, bude vždycky obsahovat pouze obecné, a tudíž abstraktní ocenění. Tím chci říci, že miliardy lidských jedinců, kteří tvořili živou a trpící materii těchto dějin, zároveň triumfálních i pochmurných - triumfálních z hlediska obecných výsledků, pochmurných z hlediska obrovských hekatomb lidských obětí, "rozdrčených jejich vozem" -, že tedy tyto miliardy neznámých jedinců, bez nichž by však nikdy nebylo dosaženo obrovských abstraktních výsledků dějin, nikdy - dobře si toho povšimněte - neměli užitek z žádného takového výsledku a že se jim nikdy nedostane ani sebemenšího místečka v dějinách. Zili, byli obětováni, rozdraceni pro blaho abstraktního lidstva, toť vše.

Máme z toho vinit historickou vědu? To by bylo směšné a nespravedlivé. Jedince nelze postihnout myšlením, reflexí, ba ani lidským slovem, které dokáže vyjádřit jedině abstrakce; jsou tedy nepostizitelní jak v současnosti, tak v minulosti.

Proto tedy i věda o společnosti, tato věda budoucnosti, je bude samozřejmě i nadále ignorovat. Můžeme na ní pouze požadovat, aby nám naznačila, rukou pevnou a věrnou, obecné příčiny individuálního utrpení - a mezi těmito příčinami patrně neopomene - žel dosud běžné - obětování a podřizování živých jedinců abstraktním obecnostem; a ať nám zároveň také ukáže obecné podmínky nezbytné pro skutečnou emancipaci jedinců žijících ve společnosti. To je tedy její poslání a to jsou zároveň i její meze - při jejich překročení by jakákoliv činnost vědy o společnosti byla nemo-

To všechno věda ví, ale nepostoupí, nedokáže postoupit dál. Protože abstrakce je jí nejvlastnější, dokáže si představit princip reálné a živé individuality, ale nedokáže si nic počít s reálnými a živými jedinci. Stará se o jedince obecně, nikoliv však o Petra nebo Jakuba, nikoliv o toho nebo jiného jedince, protože ti pro ni vůbec neexistují, protože pro ni existovat nemohou. Její jedinci jsou, znovu to opakuji, pouhé abstrakce.

***

Věda zahrnuje představu, nikoliv však realitu jako takovou; představu života, nikoliv život...

...Věda je neměnná, neosobní, obecná, abstraktní, necitlivá... Život je ohromně prchavý a dočasný, ale zároveň jej rozechvívá realita a individualita, vnímavost, utrpení, radosti, aspirace, potřeby a vášně. Jedině život spontánně vytváří věci a všechny živé tvory. Věda nevytváří nic, pouze konstatuje a rozpoznává výtvořené života. A vždycky, když vědci opustí svůj abstraktní svět a začnou se plést do živé tvorby v reálném světě, všechno, co navrhnou nebo co vytvářejí, je ubohé, směšně abstraktní, bez krve a neživé, mrtvé narození, jako homunculus, kterého stvořil Wagner, tento pedantský žák nesmrtelného doktora Fausta. Z toho vyplývá, že jediným posláním vědy je osvětlit život, ale neřídit jej.

***

...víme, že sociologie je sotva zrozená věda, že pořád ještě hledá své prvky...

...jaká by byla společnost, která by nám předkládala pouze převedení do praxe nebo aplikaci nějaké vědy, byť by ta věda byla tou nejdokonalejší a nejuplněnější na světě? Byla by to ubohost. Jen si představte vesmír, který by obsahoval pouze to, co lidský duch až do dnešní doby postřehl, rozpoznal a pochopil - nebyla by to ve srovnání s vesmírem, který existuje, ubohá chajda?

Jsme plni úcty k vědě a pokládáme ji za jeden z nejvzácnějších pokladů lidstva, za jeho chloubu přecístitou. Právě vědou se člověk odlišuje od zvířete, dnes jeho mladšího bratra, kdysi jeho předka, a stává se schopným svobody. Musíme však uznat i meze vědy a připomínat jí, že není vším, že je pouze částí, že tím celým je život...

Život, chápaný v univerzálním smyslu, vůbec není aplikací nějaké lidské nebo božské teorie. Rádi bychom řekli, že to je výtvar, kdybychom se neobávali, že použití tohoto slova by mohlo vést k nedorozumění; kdybychom přirovnali národy, tvůrce vlastních dějin, k umělcům, zároveň bychom se museli zeptat, zda velcí básníci kdy čekali, až jim věda odhalí

řujícími otroctví. Naopak jejich neposlušnost nás osvobodila a zachránila. Řečeno jazykem mýtu: byl to první čin lidské svobody.

Ale stát, může někdo namítnout, demokratický stát založený na svobodné volbě všech svých občanů, nemůže přece být negací jejich svobody. A proč ne? To bude záviset jediňe a zcela na poslání a moci, kterou občané státu přepustí. Republikánský stát, opírající se o všeobecné volební právo, by mohl být nesmírně despotický, dokonce despotičtější než stát monarchický, pokud by pod záminkou, že zastupuje vůli všech, dolehl na vůli a svobodný pohyb svých jednotlivých příslušníků celou vahou své kolektivní moci.

A právě ve jménu této fikce, jíž se říká buď kolektivní zájem, kolektivní právo nebo kolektivní vůle a svoboda, vyhlášují jakobínští absolutisté, revolucionáři ze školy J. J. Rousseaua a Robespiera hrozivou a nelidskou teorii o absolutním právu státu.

...sentimentálně teroristická, to znamená náboženská doktrína J. J. Rousseaua, která zazněla jako disharmonická nota v krásné lidské harmonii osmnáctého století a jež zároveň našla oporu v nesoustavném, frivolním a měšťáckém deismu Voltairově, který soudil, že náboženství je absolutně nezbytné pro lůzu - ...tato doktrína tedy v abstraktním kultu státu odkázala revoluci kult abstraktního božstva. Tyto dva kultury, ztělesněné v temné postavě Robespiera, tohoto Kalvína revoluce, revoluci zabily.

J. J. Rousseau je skutečně vzorem úzkoprsosti a nedůtklivé podlosti, exaltace, jež je zaměřena výhradně na vlastní osobu, chladného nadšení a zároveň sentimentálního a nesmiřitelného pokrytectví, nezbytné lži moderního idealismu. Můžeme ho pokládat za skutečného tvůrce moderní reakce. Tento zdánlivě nejdemokratičtější spisovatel osmnáctého století v sobě nese nelítostný despotismus státníka. Byl prorokem doktrinářského státu, jehož veleknězem se chtěl stát jeho důstojný a věrný žák Robespierre.

***

Ale stát přece, může někdo namítnout, omezuje svobodu svých příslušníků pouze, pokud usilují o nespravedlnost, zlo. Stát jim brání vzájemně se vraždit, vzájemně se okrádat a urážet - obecně: konat zlo. Naopak jim dává plnou a úplnou svobodu konat dobro. To je však pořád dokola ta historika s Modrovousem a se zakázaným ovocem: co je zlo, co je dobro?

***

Každá soustavná a poctivá teorie státu je v podstatě založena na principu autority, to znamená na té výrazně teologické, metafyzické a politické představě, že masy, provždy neschopné si vládnout, musejí navěky snášet blahodárné jeho moudrosti a spravedlnosti, jež jim bude tak či onak vnuceno shora.

Stát, to je vláda nějaké menšiny, jakékoliv, shora dolů, obrovskému množství velmi rozmanitých lidí, kteří se liší úrovní kultury, povahou země nebo místa, kde žijí, svým postavením, povoláním, zájmy a aspiracemi. A i kdyby byla tato menšina tisíckrát zvolena všeobecným hlasovacím právem a ve svých činech kontrolována lidovými institucemi, pokud nebude vševědoucí, všudypřítomná a všemocná, což jsou podle teologů atributy Boha, nemůže znát a předvídat potřeby ani uspokojovat stejně spravedlivě navýsost oprávněné a naléhavé zájmy všech lidí.

...kolektivní život není dán velkým množstvím lidí; podle Mazziniho je toto množství pouze zcela mechanickým agregátem jedinců, protože kolektiv existuje jedině v autoritě a jenom jí může být zastupován. Vracíme se tedy neustále k té prokleté funkci státu, který vstřebává a soustřeďuje přirozený kolektiv lidí, a tím jej zároveň ničí. Snad právě proto stát tento kolektiv údajně zastupuje, podobně jako Saturnus zastupoval své syny, které postupně požíral.

***

Stát byl vždy v dědickém držení nějaké privilegované třídy; třídy kněžské, třídy šlechtické, třídy měšťácké; - a nakonec, když se všechny ostatní třídy vyčerpaly, třídy byrokratické; a tak stát upadá nebo se pozvedá - vyberte si - na úroveň stroje.

Stát, to je autorita, nadvláda a moc nad masami, organizované majetnými a takzvaně osvícenými třídami.

Stát vždy zaručuje to, co nachází. Jedněm jejich bohatství, těm druhým jejich chudobu; jedněm svobodu založenou na majetku, těm druhým otroctví, osudový důsledek jejich bídy.

***

...od chvíle, co existují na zemi, jsou všechny státy odsouzeny neustále bojovat: proti vlastnímu obyvatelstvu, které utlačují a ruínují, proti všem cizím státům, z nichž každý je silný jen pod podmínkou, že ten druhý je slabý. A jelikož se státy mohou v tom boji udržet, jen pokud dnes a denně zvětší svou moc, a to jak uvnitř, nad vlastními poddanými, tak navenek, nad sousedními mocnostmi, znamená to, že nejvyšším zákonem státu je

Věda, která se zabývá výhradně tím, co lze vyjádřit a co je konstantní, to znamená více či méně rozvinutými a danými obecnostmi, je tady v koncích a kapituluje před životem, který jediný je ve styku s živou a hmatatelnou, leč nepostihnutelnou a nevyslovitelnou stránkou věcí. To jsou skutečné a jediné meze vědy, vskutku nepřekonatelné meze... Věda se zabývá jedině stíny... Živá skutečnost jí uniká a oddává se výhradně životu, který jediný dokáže postihnout, a vždycky postihuje vše živé, to znamená vše, co pomíjí nebo prchá, protože je sám prchavý a dočasný.

Jelikož jsme živé bytosti, postihujeme a cítíme tuto realitu, obklopuje nás a my ji neustále trpíme a sami provozujeme, většinou bezděky. Jelikož jsme myslící bytosti, nezbytně z ní děláme abstrakci, protože samo naše myšlení začíná teprve touto abstrakcí a jejím prostřednictvím.

***

Věda nemůže opustit oblast abstrakcí. V tomto ohledu je neskonale podřadnější než umění, které se vlastně také zabývá obecnými typy a obecnými situacemi, ale které je - díky svému vlastnímu důmyslu - dokáže vtělit do tvarů, které sice ve smyslu skutečného života vůbec nejsou živé, leč přesto v naší představivosti vyvolávají pocit tohoto života nebo vzpomínku na něj; umění do jisté míry individualizuje typy a situace, které vytváří, a prostřednictvím těchto individualit bez masa a kostí, obdobně jako prostřednictvím těch stálých nebo nesmrtelných, které umí vytvořit, nám připomíná živé, reálné individuality, jež se nám zjevují a zase mizí před očima. Umění je tedy tak trochu návratem abstrakce do života. Naopak věda je neustálé obětování prchavého, dočasného, leč reálného života na oltář věčných abstrakcí.

Jako nedokáže věda postihnout individualitu králíka, obdobně nedokáže ani postihnout individualitu člověka. To znamená, že oba jsou jí stejně lhostejní. To není tím, že by neznala princip individuality. Věda dokáže skvěle koncipovat individualitu jako princip, nikoliv však jako fakt. Ví velmi dobře, že všechny zvířecí druhy, a to i lidský druh, existují reálně pouze v nekonečném počtu jedinců, kteří se rodí a umírají a dělají místo novým jedincům, stejně dočasným. Věda ví, že když postupujeme od zvířecích druhů k druhům vyšším, princip individuality se víc vyhraňuje, jedinci se zdají úplnější a svobodnější... Věda ví, pokud ji nekazí nějaké teologické, metafyzické, politické nebo právní doktrinářství, nebo vlastní úzce vědecká pýcha, nebo pokud není hluchá k spontánním pudům a aspiracím života, věda tedy ví, a to je její poslední slovo, že účta k člověku je nejvyšší zákon lidstva...

by to jen další vydání té ubohé Paraguayské republiky, která se dlouho nechala ovládat Tovaryštvem Ježíšovým. Taková společnost by záhy klesla na nehlubší stupeň idiotismu.

***

Všechny věci opravdu mají jakousi vnitřní bytost, která sice není nepřístupná, ale vědou je nepostžitelná. Není to ona vnitřní bytost, o níž hovoří pan Littré spolu s metafyziky a jež podle nich tvoří věc samu o sobě všech věcí a je oním proč všech jevů; naopak, je to ta nejnepodstatnější, nejméně vnitřní a nej povrchnější, zároveň ta nejskutečnější a nejdočasnější, ta nejpomíjivější stránka věcí a tvorů; je to jejich bezprostřední materiální, jejich skutečná individualita, jak se jeví výhradně našim smyslům a již žádné duševní úvahy nedokáží zachytit a žádná slova vyjádřit. Když jsem opakoval velice podivnou poznámku, kterou myslím jako první pronesl Hegel, hovořil jsem o jisté zvláštnosti lidské řeči; že totiž dokáže vyjádřit jen obecnosti, nikoliv však bezprostřední existenci věcí v oné realistické drsnosti, jejíž bezprostřední dojem nám zprostředkovávají naše smysly. Vše, co řeknete o nějaké věci, abyste ji určili, veškeré vlastnosti, které jí přisoudíte nebo které v ní shledáte, to vše budou jen obecná určení, aplikovatelná v různém stupni a v bezpočtu nejrůznějších kombinací na mnohé jiné věci. I vaše nesmírně podrobná, důvěrná a materiální určení nebo popisy takových věcí budou pouze obecným, a rozhodně ne individuálním určením. Individualita věcí se nedá vyjádřit. Chcete-li ji naznačit, musíte buď člověka, s nímž hovoříte, k takové věci přivést, ukázat mu ji, umožnit mu, aby ji slyšel nebo si ji ohmatal. Nebo musíme přesně určit její místo a dobu, jakož i její vztahy s jinými věcmi, které již byly určeny a jsou známé. Veškerému jinému určení prchá, uniká. Individualita ovšem prchá, uniká před sebou samou, protože není nic jiného, než nepřetržitá přeměna; je, byla, už není nebo je něčím docela jiným. Její konstantní realitou je, že mizí nebo se proměňuje. Ovšem tato konstantní realita, toť její obecná stránka, její zákon, objekt vědy. Tento zákon vzatý a posuzovaný sám o sobě je však pouhou abstrakcí, zbavenou veškeré reálné povahy, veškeré reálné existence. Skutečně existuje a je účinným zákonem jedině v reálném a živém procesu neutuchajících, prchavých, nepostihnutelných a nevyslovitelných transformací. To je ta dvojitá povaha, ta rozporná povaha věcí, být skutečně v něčem, co neustále přestává být, a skutečně existovat v tom, co zůstává obecné a konstantní uprostřed všech těch neustálých transformací...

zvětšovat vlastní moc na úkor svobody uvnitř státu a spravedlnosti za jeho hranicemi.

A byť by z hlediska zachování státu byla organizace vzdělání a výchovy lidu, cenzury a policie zcela dokonalá, nemůže si stát nikdy být jist svou existencí, pokud nemá ozbrojenou sílu na obranu před vnitřním nepřítelem, před nespokojeností obyvatelstva.

Těmto lidem, od prostého vojáka po nejvyšší hodnosti vojenské hierarchie, se dostává takové výchovy, že se nezbytně musejí stát nepřáteli občanské společnosti a lidu. Už sama uniforma, kterou nosí a která připomíná livrej, všechny ty rozlišovací ozdoby a směšné cetky, odlišující pluky a hodnosti, všechny ty dětské hlouposti, které zabírají značnou část jejich existence, to vše by z nich často dělalo šašky, kdyby přitom nebyli neustále hroziví - to vše je odděluje, a to hlouběji, než se obecně soudí, od společnosti. To líbivé vyšňoření a ty tisíce zbytečných obřadů, v nichž probíhá jejich život, by spolu s každodenním cvičením zaměřeným výhradně na umění zabíjet nebo ničit, byly nesmírně pokořující pro lidi, kteří neztratili smysl pro lidskou důstojnost. Zemřeli by hanbou, kdyby v důsledku systematického překrucování myšlenek nakonec na to vše nebyli hrdí. Aby sami sebou nepohrdali, musejí za každou cenu pohrdat všemi, kdo nevláčí šavli a nenosí jejich vojenskou livrej. K tomu přidejme umrtvení veškerých původních myšlenek uprostřed této umělé a rutinní existence a toho monotónního, jednotvárného a mechanického zaměstnání, potlačení veškeré individuální vůle nelitostnou disciplínou. Přestávají být lidmi a stávají se vojáky; jsou to zaregistrované a očíslované automaty, poháněné nějakou cizí vůlí. Největší ctností je pasivní poslušnost a jejich veškerá čest je slepá oddanost pánovi, jehož jsou automaty, otroky. To je vrchol hanebnosti.

Protože jsou podrobeni despotické reglementaci, mají nakonec hrůzu ze všeho, co svobodně cítí, chce a pohybuje se. V jejich očích je každý myslitel anarchistou, požadování svobody vzpourou, a docela přirozeně chtějí nakonec vnutit celé společnosti železná pravidla, surovou disciplínu a pitomý pořádek, jehož jsou sami obětmi.

Chraň Bůh, aby se mezi vojáky z povolání objevili nějakí inteligentní, vzdělaní a někdy dokonce, což ovšem je zcela výjimečné, upřímně liberální lidé. Ale už jsem řekl, jsou to vždy velké výjimky, anomálie, jaké nacházíme v každém prostředí a které jen potvrzují pravidlo, jak říká přísloví. Inteligentní voják, který se nespokojuje myšlenkami, jimiž ho krmí válečná věda a morálka, a který rád o všem svobodně uvažuje, se v omeze-

ném kruhu rutiny a vojenského zaměstnání musí udusit. Jestliže opravdu miluje svobodu, musí nenávidět disciplínu, jež z něho dělá otroka; pokud si žárlivě střeží svou lidskou důstojnost, nezbytně musí pohrdat tím, čemu se říká čest a co já bych spíše nazval otázkou vojenské ctí. A konečně, pokud je upřímným přítelem svého národa a pokud je inteligentní, osvícený a zároveň vůči sobě poctivý, nezbytně pochopí, že právě pro své postavení je obzvlášť nebezpečným, utlačujícím a ničivým nepřítelem; takové city, myšlenky a sklony z něho nezbytně činí nesmírně špatného vojáka. Má-li člověk dobře vykonávat své povolání, musí si jej vážit a mít je rád, a vojenskou službu může milovat jen ten, kdo pohrdá lidem.

***

...dospíváme tedy k závěru, že je absolutně nezbytné zničit státy nebo, chcete-li, radikálně a úplně je předělat, a to v tom smyslu, že by přestaly být centralizovanou, shora dolů organizovanou mocí, a přeorganizovaly se, buď pomocí násilí či nějaké zásady, tak, že by se všem stranám dostalo absolutní svobody.

***

...musíme připustit, že po krvavých středověkých bojích odolalo jeho státu všem lidovým vzpourám a že s výjimkou Holandska a Švýcarska se vítězně usadilo ve všech zemích evropského kontinentu...

Ale co masy? Musíme bohužel přiznat, že se nechaly hluboce demoralizovat, enervovat, ne-li zmrzačit škodlivým působením státní civilizace. Když byly rozdraceny a pošpiněny, osvojily si masy fatální zvyk otrocké poslušnosti a rezignace, a tak se proměnily v obrovská, uměle rozdělená a oddělená stáda, pro větší pohodlí nejrůznějších vykořisťovatelů.

Dobře vím, že sociologové ze školy pana Marxe, například ještě žijící pan Engels a zesnulý pan Lassalle, namítnou, že stát nebyl příčinou této bídy, této degradace a této služebnosti mas; že jejich bídná situace, obdobně jako despotická moc státu, jsou následek mnohem obecnější příčiny, jsou produkt nevyhnutelného stadia v hospodářském vývoji společnosti, stadia, které z hlediska dějin znamená opravdový pokrok, obrovský krok vpřed k tomu, čemu oni říkají sociální revoluce. Lassalle dokonce hlasitě prohlásil, že porážka obrovské vzpoury německých sedláků v šestnáctém století - hrozná porážka, jíž začalo staleté zotročení Němců - a vítězství despotického a centralizovaného státu, který z toho nezbytně vzešel, jsou opravdovým vítězstvím této revoluce; protože sedláci, jak tvrdí marxisté, jsou přirozenými představiteli reakce, kdežto moderní vojenský a byrokratický stát - tento produkt a nezbytný průvodce sociální revoluce, která

instinktům: spravedlnost a veřejný pořádek by vzešly z života takového národa samy a zcela přirozeně; stát, který by přestal být prozřetelností, ochráncem, vzdělavatelem a usměřovatelem společnosti a který by se vzdal veškeré represivní moci, a tak hrál jen podřadnou úlohu, již mu přisuzuje Proudhon, by se tak stal pouhou obchodní kancelář, jakýmisi ústředním jednatelem ve službách společnosti.

Taková politická organizace, či spíše takové omezení politické činnosti ve prospěch svobody společenského života, by bylo velkým dobrodiním pro společnost, určitě by to však neuspokojilo vytrvalé stoupence státu. Ti rozhodně potřebují stát-prozřetelnost, stát, spravující společenský život, vykonávající spravedlnost a regulující veřejný pořádek. To znamená - ať si to přiznávají nebo ne a i kdyby si říkali republikáni, demokraté nebo dokonce socialisté -, že za všech okolností potřebují na ovládnutí národ víceméně nevzdělaný, nesvéprávný a neschopný, anebo, abychom věci nazývali pravými jmény, víceméně sebranku; to vše patrně proto, aby si po zkrocení vlastní nezištnosti a skromnosti udrželi vedoucí místa, a tak měli provždy možnost zasvětit se věci veřejné; a aby mohli - při vědomí vlastní ctnostné oddanosti a výlučné inteligence a jakožto strážci lidského stáda -, toto stádo nejen hnát a vést ke spáse pro jeho vlastní dobro, ale zároveň je i maličko odrat.

Představte si vědeckou akademii, složenou z nejslavnějších představitelů vědy; představte si, že by tato akademie byla pověřena zákonodárstvím, organizací společností a - inspirována přechistou láskou k pravdě - by společností diktovala výhradně zákony, které by byly plně v souladu s nejnovějšími vědeckými objevy. Já tvrdím, že takové zákonodárství a taková organizace by byly obludné, a to z několika důvodů. Za prvé, lidská věda je nezbytně nedokonalá a srovnáme-li to, co věda už objevila, s tím, co jí ještě zbývá objevit, musíme říci, že je pořád ještě v plenkách. Takže kdybychom chtěli přinutit praktický život lidí, kolektivní i individuální, aby se řídil výhradně nejnovějšími vědeckými údaji, odsoudili bychom společnost i jednotlivce k utrpení Prokrustova lože, které by je nakonec rozlámalo a udusilo, protože život je vždy mnohem rozsáhlejší než věda.

Další důvod je tento: společnost, jež by se řídila zákonodárstvím vzešlým z nějaké vědecké akademie - nikoliv proto, že pochopila racionální povahu takového zákonodárství, protože v tomto případě by byla existence akademie zbytečná, ale protože zákonodárství vzešlé z takové akademie by se prosazovalo ve jménu vědy, kterou by lidé uctívali, aniž by jí rozuměli -, taková společnost by nebyla společností lidí, ale hovad. Bylo

bez nejmenších pochybností by při veškeré dobré vůli věc veřejnou zničili. Aby tedy republika nezahynula, musí v každé době mít dostatek takových lidí...

To není snadno ani často splnitelná podmínka... Obvykle vládne v oblastech moci bezvýznamnost, šedí, a mnohdy, jak to známe z dějin, vítězí černá a červená, to znamená, veškeré neřesti a kruté násilí.

Předpokládejme, že v ideální společnosti bude dost inteligentních a zároveň i ctnostných lidí, aby mohli důstojně zastávat hlavní funkce státu. Kdo je vyhledá, kdo je najde, kdo je rozpozná a kdo vloží do jejich rukou otěže státu? Zmocní se jich sami, vědomi si své inteligence a ctnosti? To učinili dva řečtí mudrcové, Kleobúlos a Periandros, které, přes jejich údajnou velkou moudrost, Řekové označili hanebným slovem tyraní. Ale jak se zmocní moci? Přesvědčováním nebo silou? Pokud by to bylo přesvědčováním, připomeňme, že lze lidi opravdu přesvědčit jen o tom, o čem jsme sami plně přesvědčeni, a že právě ti nejlepší lidé vůbec nejsou přesvědčeni o vlastních zásluhách; a i kdyby si jich byli vědomi, přičilo by se jim tento názor vnucovat ostatním, kdežto špatným a průměrným lidem, kteří jsou vždy sami se sebou spokojeni, se nijak nepřičí velebít sami sebe. Ale připustíme, že přání sloužit vlasti by umlčelo v těchto skutečně zasloužilých lidech jejich přehnanou skromnost a že by sami předstoupili před volbu spoluobčanů; - přijme je lid za všech okolností a dá jim přednost před ctižádostivými, výřečnými a šikovnými intrikány? Pokud by se naopak chtěli prosadit silou, museli by nejdříve mít k dispozici dostatečné síly, aby přemohli odpor celé jedné strany. Dostanou se k moci pomocí občanské války, na jejímž konci zůstane jedna nesmířená, ale přemožená, a tudíž provždy nepřátelská strana. Aby ji udrželi na uzdě, budou muset i nadále užívat síly. Nepůjde tedy už o svobodnou společnost, ale o despotský stát založený na násilí, v němž možná najdete mnoho věcí, které vám budou připadat obdivuhodné - leč svobodu nikdy.

Chceme-li zůstat u fikce svobodného státu vzešlého ze společenské smlouvy, musíme předpokládat, že většina občanů bude vždy dostatečně rozvázná, soudná a spravedlivá, aby zvolila a postavila do čela vlády lidi nejvhodnější a nejschopnější. Ale aby nějaký národ prokázal tuto soudnost, spravedlnost a rozvahu, a to nikoliv jednou a pouze náhodou, ale vždycky při všech volbách, jichž mu přijde se účastnit a to po celou dobu jeho existence, musel by patrně sám, jako celek, dosáhnout tak vysoké mravní a kulturní úrovně, že by už nepotřeboval ani vládu, ani stát. Takový národ jen potřebuje žít a dát volný průběh veškerým svým

počínajíc druhou polovinou šestnáctého století zahájila pomalou, ale neustále postupující proměnu starého feudálního a statkářského hospodářství na produkování bohatství, anebo, což znamená totéž, na vykořisťování práce lidu kapitálem - byl nezbytnou podmínkou této revoluce.

Dokážeme si tedy představit, že veden touž logikou napsal letos pan Engels jednomu našemu příteli (Carlo Cafiero - pozn.), a to bez sebe-menší ironie, naopak nesmírně vážně, že pan von Bismarck i král Viktor-Emmanuel nesmírně posloužili revoluci, když zavedli ve svých zemích obrovskou politickou centralizaci...

Jelikož jsme stejně jako pan Marx materialisty a deterministy, rovněž připouštíme osudové řetězení hospodářských a politických faktů v dějinách. Dokonce připouštíme, že všechny probíhající události jsou nutné a nevyhnutelné; neskláníme se však před nimi lhostejně a rozhodně je nechválíme a neobdivujeme, jestliže svou povahou jsou v ostrém rozporu s nejvyšším cílem dějin, s hluboce lidským ideálem, který se projevuje ve více či méně zřejmé formě v pudech, v aspiracích lidu a v podobě náboženských symbolů všech dob, protože je vlastní lidskému rodu, tomuto nejspolečenštějšímu ze všech zvířecích rodů na zemi. Tento cíl, tento ideál, dnes lépe chápaný než kdy dřív, lze shrnout takto: Je to vítězství lidskosti, získání a dovršení úplné svobody a úplného materiálního, intelektuálního a morálního vývoje každého jednotlivce, pomocí absolutně spontánní a svobodné organizace co nejúplnější možné hospodářské a sociální solidarity všech lidských bytostí žijících na zemi.

Vše, co v dějinách z lidského hlediska odpovídá tomuto cíli - a jiné hledisko mít nemůžeme -, je dobré; vše, co je v rozporu s tímto cílem, je špatné. Víme ostatně velmi dobře, že to, čemu říkáme dobro a zlo, je vždy přirozený výsledek přirozených příčin, a že tedy obojí je stejně nevyhnutelné. Ale stejně jako v tom, co nazýváme skutečnou přírodou, rozpoznáváme mnoho nezbytností, které nejsme nijak ochotni schvalovat - že třeba někdo zemře na vzteklinu, protože ho pokousal vzteklý pes -, nacházíme i v bezprostředním pokračování přirozeného života, jemuž říkáme dějiny, mnoho nezbytností, které si podle nás zaslouží spíš proklínání než žehnání a jež je třeba v zájmu naší individuální i společenské mravnosti stigmatizovat s veškerou rozhodností, jíž jsme schopni...

...pokládám za zcela přirozené a logické a tudíž i nevyhnutelné, že křesťané, z Boží milosti pitomci, zničili ve svatém rozhorlení veškeré pohanské knihovny, veškeré poklady antického umění, filosofie a vědy. Rozhodně však nedokážu pochopit, jaké výhody z toho vplynuly pro náš politický

a společenský vývoj. Dokonce se výrazně přikláním k názoru, že ten osudový postup hospodářských skutečností, v němž bychom měli spatřovat, máme-li věřit panu Marxovi, s vyloučením všeho ostatního, jedinou nešťastnou příčinu všech intelektuálních a mravních faktů, vyskytujících se v dějinách - dokonce se silně přikláním k názoru, jak jsem už řekl, že tento akt posvátného barbarství, či spíše ona dlouhá řada barbarských činů a zločinů, jichž se první křesťané, vedeni božskou inspirací, dopustili proti lidskému duchu, byly jednou z hlavních příčin intelektuálního a mravního úpadku, a tudíž i politického a společenského zotročení, jimiž se vyznačovala dlouhá řada neblahých století, jimž říkáme středověk. Buďte ujištěni, že kdyby první křesťané nezničili antické knihovny, muzea a chrámy, nemuseli bychom dnes bojovat proti hrůzným, hanebným absurditám, které dosud natolik zatemňují mozky, že občas pochybujeme, zda se můžeme stát lidštějšími.

A v souladu s protesty proti událostem, k nimž v dějinách došlo a jejichž nevyhnutelnost uznávám i já, zastavuji se u nádherných italských republik a obrovitého probuzení lidského génia v době renesance. A pak spatřím, jak se blíží dva géniové zla, dva hroznější království, kteří až dosud vždy požírali vše lidské a krásné, co dějiny vytvořily. Jmenují se církve a stát, papežství a císařství. Vidím, jak se tito odvčívci sokové a nerozdělitelní spojenci smířují, objímají a společně požírají, dusí a drtí nešťastnou a příliš krásnou Itálii a odsuzují ji ke třem stoletím smrti. Ale i to mi připadá zcela přirozené, logické a nevyhnutelné, leč nicméně odporné, a proto proklínám jak papeže, tak císaře.

Přejděme do Francie. Po boji trvajícím celé jedno století zde katolictví, podporované státem, nakonec zvítězilo nad protestantstvím. A což neexistují ještě dnes ve Francii politici a historici z fatalistické školy, kteří si říkají revolucionáři, a přesto vidí v tomto vítězství katolictví - vítězství nad jiné krvavém a nelidském - něco jako skutečný triumf revoluce? Tvrdí, že tehdy katolictví znamenalo stát a demokracii, kdežto protestantství vzpouru aristokracie proti státu, a tudíž i proti demokracii. Pomocí takových sofismat, která jsou identická se sofismaty marxistickými, jež rovněž spatřují v triumfech státu triumf sociální demokracie, a tyto hnusné a odporné absurdity pomáhají kazit ducha a mravní smysl mas, jež si tak zvykají spatřovat ve svých krvelačných vykořisťovateli, ve svých odvčívých nepřátelích, ve svých tyranech, v pánech a služebnících státu orgány, představitele, hrdiny, oddané služebníky své emancipace...

I když připouštím nevyhnutelnost dokonání aktu, neváhám prohlásit, že vítězství katolictví ve Francii v šestnáctém a sedmnáctém století bylo velkým neštěstím pro celé lidstvo, a že Bartolomějská noc i odvolání Nantského ediktu byly pro Francii právě tak katastrofální, jako v nedávné době porážka a masakr pařížského lidu. Zaslých jsem, jak i velmi inteligentní a úctyhodní Francouzi vysvětlují porážku protestantství ve Francii bytostně revoluční povahou francouzského lidu. "Protestantství," říkají tito lidé, "bylo jen polovičatou revolucí; potřebovali jsme celou revoluci a proto se francouzský národ nechtěl a nemohl zastavit u reformace. Zůstal raději katolický až do chvíle, kdy mohl vyhlásit svůj ateismus; a proto snášel tento národ s výsostně dokonalou, výsostně křesťanskou rezignací hrůzy Bartolomějské noci a obdobně i hanebnou tyranii vykonavatelů odvolání Nantského ediktu."

Tito ctihodní vlastenci zřejmě nechtějí vzít na vědomí jednu věc: že totiž národ, který pod jakoukoliv záminkou snášel tyranii, nezbytně časem ztratí zdravý zvyk bouřit se a dokonce i samotný pud vzpoury. Ztrácí smysl pro svobodu a vůli, zvyk být svobodný. A jakmile nějaký národ tohle všechno ztratí, stává se nutně nejen podle vnějších podmínek, ale i vnitřně, v samé podstatě svého bytí, národem otrockým.

Svoboda a vláda nejlepších: mužů ctnostných a učených.

Věda a život.

...kdo by tedy mohl být strážcem a vykonavatelem zákonů, obhájcem spravedlnosti a veřejného pořádku před nedobrymi vášněmi lidí, jestliže prohlásíme, že lidé nejsou s to sami na sebe dohlížet a omezit, pokud si to vyžádá veřejné blaho, vlastní svobodu, která přirozeně tíhne ke zlu? - Zkrátka, kdo bude vykonávat funkci státu?

Asi řeknete, že to mají být ti nejlepší, nejinteligentnější a nejctnostnější občané, kteří pochopí lépe než všichni ostatní společné zájmy společnosti a skutečnost, že je třeba, ba že je povinností každého těmto společným zájmům podřídit zájmy partikulární. Takoví lidé opravdu musí být nejen inteligentní, ale i ctnostní, protože kdyby byli pouze inteligentní bez ctností, mohli by snadno způsobit, že věc veřejná bude sloužit jejich soukromým zájmům, a kdyby byli pouze ctnostní a postrádali inteligenci,